

ΤΕΙ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ - ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ

Πτυχιακή εργασία

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.ΤΑ ΚΟΙΝΑ

ΦΩΤΕΙΝΗ ΠΑΠΠΑ

Επιβλέπων καθηγητής
Στραβοσκούφης Αθανάσιος

Μεσολόγγι 2019

Η έγκριση της πτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων/Μεσολογίου του ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος.

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η διεύρυνση της γνώσης σε ότι αφορά τα δύο κινήματα της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και των κοινών. Για το σκοπό αυτό διενεργήθηκε μία εκτεταμένη ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, που σχετίζεται με τα δύο αυτά κινήματα. Από την ανασκόπηση αυτή, διαπιστώθηκε ότι τα δύο κινήματα μέσα από τις αρχές και την εφαρμογή τους επιδιώκουν να «ανατρέψουν» την υπάρχουσα καπιταλιστική αντίληψη, υιοθετώντας την άποψη ότι το παραγόμενο πλεόνασμα κάθε οικονομικής δραστηριότητας θα πρέπει να χρησιμοποιείται επί της ουσίας για το κοινό καλό.

Λέξεις-κλειδιά: κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία, κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία στην Ελλάδα, κοινά, εφαρμογές κοινών, μελέτες περίπτωσης κοινών

Abstract

The purpose of this research was to broaden the knowledge in respect to the two movements of social and solidarity economy and the commons. For this purpose, an extensive review of the existing literature related to these two movements was conducted. This review led to the conclusion that the two movements through their principles and their implementation seek to "overturn" the existing capitalist concept, adopting the view that the surplus generated by each economic activity should be used essentially for the common good.

Key words: social and solidarity economy, social and solidarity economy in Greece, commons, commons' applications, commons' case studies

Περιεχόμενα

Περίληψη	1
Abstract.....	1
Περιεχόμενα.....	1
Πρόλογος.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	6
1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	6
1.2 ΜΟΡΦΕΣ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	10
1.2.1 Συνεταιρισμοί.....	11
1.2.2 Αλληλασφαλιστικά ταμεία.....	11
1.2.3 Ενώσεις και οργανισμοί που βασίζονται στις τοπικές κοινότητες.....	12
1.2.4 Κοινωνικές επιχειρήσεις.....	12
1.2.5 Ιδρύματα.....	14
1.3 ΚΟΙΝΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	15
1.3.1 Στόχοι.....	15
1.3.2 Διάκριση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας από τις άλλες μορφές οικονομίας.....	16
1.3.3 Κοινές αρχές λειτουργίας	18
1.3.3.1 Συμμετοχή.....	18
1.3.3.2 Αλληλεγγύη και καινοτομία.....	19
1.3.3.3 Εθελοντική συμμετοχή και αυτονομία.....	19
1.3.3.4 Συλλογική διάσταση.....	20
1.3.3.5 Πόροι.....	21
1.4 ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	23
1.4.1 Κοινωνική συνοχή.....	23

1.4.2 Ενδυνάμωση	24
1.4.3 Αναγνώριση πλουραλιστικής οικονομίας	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	26
2.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	26
2.2 ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ.....	27
2.3 ΒΑΣΙΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΑ	30
2.4 ΕΙΔΗ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΤΑ ΚΟΙΝΑ	36
3.1 ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ	36
3.2 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ.....	37
3.2.1 Ορισμός του κοινωνείν	41
3.2.1.1 Ο ιδανικός τύπος του κοινωνείν.....	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ.....	46
4.1 Η ΠΟΛΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ, ΜΠΟΛΟΝΙΑ, ΙΤΑΛΙΑ	46
4.2 ΕΡΓΟ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΑΥΤΟΟΡΓΑΝΩΣΗΣ, ΚΟΛΩΝΙΑ, ΓΕΡΜΑΝΙΑ	47
4.3 ΠΟΛΗ-ΚΗΠΟΣ LETCHWORTH, ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ	49
4.4 ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΟΛΗΣ, ΠΟΡΤΛΑΝΤ, ΗΠΑ	50
4.5 ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΦΑΒΕΛΑΣ VILA AUTODROMO, ΡΙΟ ΝΤΕ ΤΖΑΝΕΙΡΟ, ΒΡΑΖΙΛΙΑ	51
4.6 ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΒΙΟΜΕ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΕΛΛΑΔΑ.....	53
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	57
Βιβλιογραφία	59

Πρόλογος

Η παρούσα πτυχιακή εργασία με τίτλο «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία.Τα Κοινά» εκπονήθηκε στα πλαίσια της ολοκλήρωσης των όρων για την απόκτηση του πτυχίου από το Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων/Μεσολόγγι, του ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας.

Η εργασία που ολοκληρώθηκε στις (20/2/2019), επιχειρεί μία εισαγωγή και στη συνέχεια μια εμβάθυνση στις βασικές έννοιες της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και των κοινών. Για το σκοπό αυτό πραγματοποιήθηκε μια βιβλιογραφική ανασκόπηση δευτερογενών πηγών που σχετίζονται με τις δύο αυτές έννοιες.

Για την ανασκόπηση αυτή ακολουθήθηκε η παραγωγική μέθοδος (deductive approach), σύμφωνα με την οποία η διερεύνηση ενός ερευνητικού ζητήματος ξεκινά από τα πιο γενικά θέματα, που απασχολούν το συγκεκριμένο ζήτημα, προς τα πιο εξειδικευμένα. Έτσι, για παράδειγμα, η έρευνα ξεκινά από το γενικά θέμα της αποσαφήνισης του ορισμού της έννοιας της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και προχωρά προς τα πιο εξειδικευμένα ζητήματα της εφαρμογής της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας των διαφορετικών μορφών εταιρειών και οργανισμών της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και της εφαρμογής της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας στην Ελλάδα μεταξύ άλλων.

Η παραγωγική αυτή μέθοδος ήταν που επί της ουσίας επέδειξε την επιλογή των δευτερογενών πηγών που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα εργασία. Με άλλα λόγια, αναζητώντας την απάντηση για παράδειγμα για τα πλεονεκτήματα της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, οι πηγές στοχεύτηκαν να περιλαμβάνουν συγκεκριμένες λέξεις-κλειδιά, όπως «κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία» και «πλεονεκτήματα κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας», τόσο στην ελληνική όσο και την αγγλική γλώσσα.

Οι επιλεγμένες πηγές είναι κυρίως στην αγγλική γλώσσα με το επιχείρημα πως οι έννοιες της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και των κοινών έχουν περιγραφεί και αναλυθεί σε μεγαλύτερο βάθος από ξένους μελετητές-ερευνητές. Σημειώνεται ότι οι χρησιμοποιηθείσες πηγές είναι κυρίως βιβλία, εκθέσεις και επιστημονικά άρθρα, που άμεσα σχετίζονται με το ερευνητικό ενδιαφέρον της παρούσας εργασίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι πρόσφατες χρηματοπιστωτικές και επισιτιστικές κρίσεις, η κλιματική αλλαγή, η συνεχιζόμενη φτώχεια και η αυξανόμενη ανισότητα έχουν οδηγήσει σε μια βαθιά αμφισβήτηση των συμβατικών στρατηγικών οικονομικής μεγέθυνσης και ανάπτυξης. Αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο ότι η συνέχιση της παρούσας κατάστασης δε μπορεί να αντιμετωπίσει τις σημαντικές προκλήσεις της σύγχρονης ανάπτυξης. Αντίθετα, πιστεύεται ότι υπάρχει η ανάγκη η βιώσιμη ανάπτυξη να αποτελέσει το επίκεντρο σε όλα τα επίπεδα μέσα από την ενσωμάτωση των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών πτυχών και την αναγνώριση των διασυνδέσεών τους (United Nations, 2012).

Στο σημείο αυτό και σαν απάντηση στην τρέχουσα παγκόσμια κοινωνική και περιβαλλοντική κρίση, διάφορα κοινωνικά κινήματα αναπτύσσουν εναλλακτικές λύσεις στο κοινωνικοοικονομικό κατεστημένο, κινητοποιώντας ενδογενείς πρακτικές, θεσμούς και πόρους και δικτυώνοντας τις τοπικές πρωτοβουλίες μεταξύ τους. Στο πλαίσιο αυτών των κινήματων ξεχωρίζουν η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και τα κοινά.

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διευρυνθεί η γνώση για τα δύο αυτά κινήματα και του τρόπου με τον οποίο μπορούν να αποτελέσουν την εναλλακτική, όπως προειπώθηκε, λύση στην υπάρχουσα κοινωνικοοικονομική κατάσταση.

Για την κάλυψη του παραπάνω του σκοπού, οι επιμέρους στόχοι της έρευνας έχουν ως εξής:

1. Αποσαφήνιση των όρων κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και κοινά μέσα από την εξέταση του ορισμού της έννοιας και της σημασίας τους, των χαρακτηριστικών τους και του τρόπου με τον οποίο εκδηλώνονται και εφαρμόζονται.
2. Παρουσίαση του τρόπου με τον οποίο επιχειρείται να εφαρμοστεί η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία στην Ελλάδα.
3. Παρουσίαση του τρόπου με τον οποίο τα κοινά έχουν πετυχημένα εφαρμοστεί σε παγκόσμιο επίπεδο (καθώς δεν κατέστη δυνατόν να βρεθεί κάποιο παράδειγμα εφαρμογής κοινών στην Ελλάδα).

Βάσει της παραγωγικής μεθόδου διαμορφώθηκε επίσης η δομή της πτυχιακής εργασίας, η οποία ουσιαστικά αποτελείται από τα δύο κύρια μέρη-ζητήματα, που

απασχολούν την έρευνα: το πρώτο εστιάζει στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και το δεύτερο στα κοινά.

Πιο συγκεκριμένα, μετά το Κεφάλαιο της Εισαγωγής, στο οποίο πραγματοποιείται μια εισαγωγή στο θέμα και ορίζεται ο σκοπός και οι επιμέρους στόχοι της έρευνας, το πρώτο Κεφάλαιο εστιάζει στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία, περιλαμβάνοντας μεταξύ άλλων τον ορισμό της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, των διαφορετικών μορφών και των κοινών χαρακτηριστικών των οργανισμών της και των πλεονεκτημάτων αυτής. Στη συνέχεια, η εργασία προχωρά στο δεύτερο και πιο εξειδικευμένο Κεφάλαιο της ανάλυσης της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε ελληνικό επίπεδο. Εδώ η έρευνα εστιάζει μεταξύ άλλων στο εννοιολογικό πλαίσιο και τη νομοθεσία που διέπει την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία στην Ελλάδα, στους βασικούς φορείς στήριξης και στα είδη οργανισμών της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας στη χώρα. Στο τρίτο Κεφάλαιο η εργασία προχωρά στο δεύτερο ζήτημα των κοινών, αναλύοντας θέματα όπως η προέλευση και ο ορισμός των κοινών. Στο τέταρτο Κεφάλαιο, η έρευνα εξειδικεύεται και πάλι, αναλύοντας επί της ουσίας παγκόσμιες εφαρμογές των κοινών, συμπεριλαμβανομένης και μιας εφαρμογής στην Ελλάδα. Τέλος, στο πέμπτο και τελευταίο Κεφάλαιο εξάγονται τα τελικά συμπεράσματα, βάσει των όσων έχουν εξεταστεί στα προηγούμενα Κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία είναι ένας εναλλακτικός τρόπος κατανόησης της οικονομίας, που έχει τους ανθρώπους και το περιβάλλον στο επίκεντρο. Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία είναι μετασχηματιστική επειδή εκτιμά τους ανθρώπους και τις ανάγκες, τις ικανότητές τους και την εργασία τους πάνω από τη συσσώρευση κεφαλαίου. Απαιτεί έτσι ένα πιο αναδιανεμητικό και ισότιμο κοινωνικοοικονομικό μοντέλο. Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία είναι μια καινοτόμος οικονομία που φέρνει τη συμπαραγωγή γνώσεων, αγαθών και κοινωνικών υπηρεσιών με βάση τη συνεργασία διαφόρων φορέων και τομέων. Προωθεί την κοινωνική ένταξη και την κοινωνική συνοχή με βιώσιμο και συνεχή τρόπο (European Commission, 2015).

Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία περιλαμβάνει παραδοσιακές μορφές συνεταιρισμών και αμοιβαίων ενώσεων, οργανώσεων δίκαιου εμπορίου (fairtrade), ενώσεων εργαζομένων του άτυπου τομέα, κοινωνικών επιχειρήσεων και συστημάτων κοινοτικού νομίματος και εναλλακτικής χρηματοδότησης, όπως είναι για παράδειγμα οι ομάδες μικροχρηματοδότησης ή οι πιστωτικές ενώσεις (περισσότερες λεπτομέρειες στην Υποενότητα 1.2) (European Commission, 2015).

Πιο συγκεκριμένα, περιλαμβάνει συνήθως διάφορες μορφές συνεταιρισμών, ενώσεις αμοιβαίας υγείας και αλληλασφάλισης, ορισμένους τύπους ιδρυμάτων και μη-κυβερνητικές οργανώσεις παροχής υπηρεσιών, μικροχρηματοδοτήσεις ή ομάδες χρηματοδότησης αλληλεγγύης, ομάδες αυτοβοήθειας, κοινοτικές οργανώσεις και νέες μορφές κοινωνικών επιχειρήσεων, που παράγουν αγαθά και υπηρεσίες, που αντιμετωπίζουν ανεκπλήρωτες ανάγκες, κινητοποιώντας τους αχρησιμοποίητους πόρους, συμμετέχοντας σε συλλογικές παροχές και οδηγώντας στη διαχείριση της κοινής δεξαμενής πόρων. Περιλαμβάνει επίσης οργανώσεις δίκαιου εμπορίου και ενώσεις εργαζομένων άτυπης οικονομίας. Πρόσφατα το πεδίο έχει επεκταθεί ώστε να περιλαμβάνει επιχειρήσεις και μορφές ανταλλαγής, που παρέχονται μέσω νέων ψηφιακών πόρων και τεχνολογιών, όπως η κοινή χρήση οχημάτων από άτομα που έχουν την ίδια κατεύθυνση ταξιδιού και η χρηματοδότηση από το πλήθος (TFSSE, 2014).

Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία χαρακτηρίζεται έτσι από οργανισμούς, επιχειρήσεις και δίκτυα που είναι ποικίλης φύσης, αλλά και που έχουν κοινά χαρακτηριστικά σε ότι αφορά τους αναπτυξιακούς στόχους, τις οργανωτικές μορφές και τις αξίες (περισσότερες λεπτομέρειες στην Υποενότητα 1.3). Αυτά τα χαρακτηριστικά δείχνουν ένα μοντέλο ανάπτυξης που έρχεται σε αντίθεση με τη μεγιστοποίηση των κερδών και συχνά τις εταιρικές κατευθύνσεις που επικράτησαν τις τελευταίες δεκαετίες. Αντί να υποθέσει ότι τα οφέλη από την ανάπτυξη θα διαχέονται προς τα κάτω ή να βασίζεται σε δίκτυα ασφαλείας για την προστασία των ευάλωτων και τη τεχνολογική εργασία αποκατάστασης για την προστασία του περιβάλλοντος, η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία επιδιώκει να κινητοποιήσει και να αναδιανείμει τους πόρους και το πλεόνασμα με ολοκληρωμένους τρόπους, που καλύπτουν τις βασικές ανάγκες των πολιτών. Επιπλέον, η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία προάγει την προστασία του περιβάλλοντος και την οικονομική και πολιτική χειραφέτηση των μειονεκτούντων και λοιπών, που ασχολούνται με την κοινωνική και περιβαλλοντική δικαιοσύνη. Ενώ η κερδοφορία είναι χαρακτηριστικό πολλών τύπων των επιχειρήσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, τα κέρδη τείνουν να επανεπενδύονται τοπικά και για κοινωνικούς σκοπούς. Σε τομείς μάλιστα όπως ο οικολογικός τουρισμός και το δίκαιο εμπόριο, η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία είναι συχνά συμβατή με τη διατήρηση και την ανασυγκρότηση του φυσικού κεφαλαίου (TFSSE, 2014).

Με λίγα λόγια, η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία περιλαμβάνει οργανισμούς και επιχειρήσεις που α) έχουν σαφείς οικονομικούς, κοινωνικούς και συχνά περιβαλλοντικούς στόχους, β) περικλείουν ποικίλους βαθμούς και μορφές συνεργατικών, συνεταιριστικών σχέσεων και σχέσεων αλληλεγγύης μεταξύ εργαζομένων, παραγωγών και καταναλωτών και γ) εφαρμόζουν την δημοκρατία και την αυτοδιαχείριση στο χώρο εργασίας (European Commission, 2015).

Κατά συνέπεια, η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία είναι μια οικονομική προσέγγιση που ευνοεί την αποκέντρωση και την τοπική ανάπτυξη και που καθοδηγείται από ηθικές αξίες, όπως η αλληλεγγύη, το δίκαιο εμπόριο, η εθελοντική απλότητα και η ζωή σε αρμονία όχι μόνο με άλλους ανθρώπους, αλλά και με την ίδια τη «μητέρα γη» (η λεγόμενη έννοια Buen Vivir) (de Zaldívar, 2017). Είναι ολιστική υπό την έννοια ότι οι οργανισμοί, οι επιχειρήσεις και τα δίκτυά της επιδιώκουν συγχρόνως ορισμένους συνδυασμούς οικονομικών, κοινωνικών, περιβαλλοντικών και χειραφετικών στόχων. Η οικονομική διάσταση της κοινωνικής και αλληλέγγυας

οικονομίας παρέχει ευκαιρίες, όπως η δημιουργία θέσεων εργασίας, η πρόσβαση στις αγορές, η παροχή χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης και οι οικονομίες κλίμακας. Η κοινωνική διάσταση προσφέρει καλύτερη προστασία, καθώς βασίζεται στις αρχές της αμοιβαιότητας, της αλληλεγγύης και της ανταποδοτικότητας και επειδή υποστηρίζει την ολοκληρωμένη κοινωνική προστασία και αναδιανομή. Η περιβαλλοντική διάσταση προάγει την περιβαλλοντική δικαιοσύνη και επιδιώκει να διασφαλίσει ότι η οικονομική δραστηριότητα ενισχύει και όχι εξαντλεί το φυσικό κεφάλαιο. Η ενδυνάμωση δεν αναφέρεται μόνο στην οικονομική διάσταση, αλλά και στις πολιτικές πτυχές. Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία διευκολύνει έκφραση της φωνής του λαού και την εκπροσώπηση μέσω της αυτοοργάνωσης, της συμμετοχικής διακυβέρνησης και της συλλογικής δράσης σε πολλαπλά επίπεδα. Αυτή η πολύπλευρη προσέγγιση είναι που διακρίνει τη κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία από άλλες μορφές κοινωνικής οργάνωσης και κοινωνικών επιχειρήσεων, που συνδέονται με τομείς της δημόσιας, ιδιωτικής και άτυπης οικονομίας (TFSSE, 2014).

Οι διαφορετικοί ορισμοί της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας υπογραμμίζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά της. Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), για παράδειγμα, σημειώνει ότι οι οργανώσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας «βρίσκονται» μεταξύ της αγοράς και του κράτους, αν και ο ρόλος τους δεν είναι υπολειμματικός. Μπορούν να καθοριστούν με βάση το νομικό τους καθεστώς (κυρίως συνεταιρισμοί, αμοιβαίες και άλλες ενώσεις και ιδρύματα) ή με βάση κοινές αρχές, όπως η υπεροχή των κοινωνικών στόχων έναντι του κέρδους, όπως συμβαίνει με τις κοινωνικές επιχειρήσεις (Noya, 2011; OECD/ European Union, 2013). Το διακοινοτικό δίκτυο για την προώθηση της κοινωνικής αλληλεγγύης, RIPPSS, υπογραμμίζει το γεγονός ότι η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία περιλαμβάνει όχι μόνο οργανισμούς και επιχειρήσεις, αλλά και κινήματα πολιτών που προσανατολίζονται στον εκδημοκρατισμό και στη μεταμόρφωση της οικονομίας. Το Διεθνές Φόρουμ Επιχειρηματιών Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, Mont-Blanc Meetings (MBM), προσθέτει την έννοια της περιορισμένης κερδοφορίας και της δίκαιης ανακατανομής των πλεονασμάτων. Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (International Labour Organization (ILO)) υιοθετεί μια ευρεία αντίληψη σύμφωνα με την οποία οι οργανισμοί και οι επιχειρήσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας είναι ειδικά προσανατολισμένες στην παραγωγή αγαθών, υπηρεσιών και γνώσεων, επιδιώκοντας οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους και προάγοντας την αλληλεγγύη (TFSSE, 2014).

Οι παραπάνω αποκλίσεις στον ορισμό καταδεικνύουν την ποικιλομορφία των οργανώσεων και των προσεγγίσεων, που αποτελούν το νεοφανές κίνημα κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας.

Ενώ το κίνημα αυτό περιλαμβάνει διαφορετικές οργανωτικές μορφές και προοπτικές για τις αναπτυξιακές προτεραιότητες, τα κοινά χαρακτηριστικά του επικεντρώνονται σε μια προσέγγιση που συνδέεται άμεσα με τις πέντε μετασχηματιστικές αλλαγές που επισημάνθηκαν από την Ομάδα Υψηλού Επιπέδου των στόχων βιώσιμης ανάπτυξης, που περιλαμβάνονται στο έγγραφο με τίτλο «Να αλλάξουμε τον κόσμο μας: η ατζέντα του 2030 για τη βιώσιμη ανάπτυξη», σύμφωνα με την οποία α) δεν πρέπει κανείς να μείνει πίσω, β) η βιώσιμη ανάπτυξη πρέπει να αποτελέσει τον πυρήνα ανάπτυξης, γ) ο οικονομικός μετασχηματισμός πρέπει να βασίζεται στην απασχόληση, τη συμμετοχή και τη χρηστή διακυβέρνηση και μια παγκόσμια εταιρική σχέση που υποστηρίζει τις αρχές της καθολικότητας, της ισότητας, της βιωσιμότητας, της αλληλεγγύης, του δικαιώματος και των αρμοδιοτήτων που μοιράζονται με βάση τις ικανότητες (United Nations, 2013).

Τα τελευταία χρόνια έχει υπάρξει σημαντική επέκταση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας από την άποψη της κλίμακας των οικονομικών δραστηριοτήτων και του αριθμού των εμπλεκόμενων ατόμων και των τύπων οργανώσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, ακόμη και σε πλαίσια, όπου δεν υπάρχει ένα υποστηρικτικό περιβάλλον δημόσιας πολιτικής (Campos και Ávila, 2012).

Σημειώνεται ότι η ανάπτυξη της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας μέχρι σήμερα έχει λάβει χώρα κυρίως στον Παγκόσμιο Νότο. Για παράδειγμα, στην Ινδία, πάνω από 30 εκατομμύρια άνθρωποι (κυρίως γυναίκες) έχουν οργανωθεί σε πάνω από 2,2 εκατομμύρια ομάδες αυτοβοήθειας, ενώ και η μεγαλύτερη εταιρεία εμπορίας τροφίμων της χώρας, ο συνεταιριστικός οργανισμός Amul, έχει μέλη 3,1 εκατομμύρια παραγωγούς και ένα ετήσιο εισόδημα 2,5 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Στο Νεπάλ 5 εκατομμύρια χρήστες δασών έχουν οργανωθεί στη μεγαλύτερη οργάνωση της κοινωνίας των πολιτών της χώρας (CECOP – CICOPA Europe, 2014).

Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία έχει επίσης σημειώσει έντονη ανάπτυξη στις δυτικές κοινωνίες και προσελκύει αυξανόμενο ενδιαφέρον, ιδιαίτερα μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2007-08. Τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφέρονται στην έννοια της «κοινωνικής οικονομίας» ως έναν σημαντικό πυλώνα της ευρωπαϊκής οικονομίας που αποτελεί περίπου το 10% του ΑΕΠ.

Περισσότεροι από 14,5 εκατομμύρια εργαζόμενοι ή το 6,5% του ενεργού πληθυσμού στην Ευρωπαϊκής Ένωσης απασχολούνται στην κοινωνική οικονομία. Μια στις τέσσερις νέες εταιρείες που δημιουργούνται κάθε χρόνο είναι μια κοινωνική επιχείρηση, με τη μία στις τρεις να βρίσκεται στη Γαλλία, τη Φινλανδία και το Βέλγιο. Το 2009, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ενέκρινε μια σημαντική έκθεση, την λεγόμενη έκθεση Τοία, σχετικά με την κοινωνική οικονομία, που αναγνώρισε την κοινωνική οικονομία ως κοινωνικό εταίρο και ως βασικό παράγοντα για την επίτευξη των στόχων της στρατηγικής της Λισαβόνας (Campos και Ávila, 2012).

Μια τέτοια ανάπτυξη, διαφοροποίηση και ετερογένεια αποτελούν σημαντικούς δείκτες για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, που ασχολούνται με θέματα μείωσης της φτώχειας, χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη, βιωσιμότητα και ισότητα. Ενώ οι σημερινές κρίσεις έχουν ανανεώσει το ενδιαφέρον των υπευθύνων για τη χάραξη πολιτικής και του ευρέος κοινού στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία, η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία δεν πρέπει να θεωρείται ως υπολειπόμενο στοιχείο που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ως ένας παράγοντας έκτακτης ανάγκης. Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία παρέχει καινοτόμες λύσεις στις οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές προκλήσεις. Επιπλέον, εισάγει στην ευρύτερη οικονομία, αξίες όπως η αλληλεγγύη, η ισότητα και η δημοκρατική διακυβέρνηση, που μπορούν να έχουν μετασχηματιστικό αντίκτυπο και όχι μόνο σε περιόδους κρίσης (Dacheux και Goujon, 2011). Άλλωστε, η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία στοχεύει να είναι ένας πλήρης παράγοντας χωρίς αποκλεισμούς και δίκαιη οικονομική ανάπτυξη, ενισχύοντας παράλληλα την κοινωνική συνοχή (TFSSE, 2014).

1.2 ΜΟΡΦΕΣ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία αναφέρεται σε συγκεκριμένες μορφές επιχειρήσεων και οργανισμών. Συνεταιρισμοί, αλληλασφαλιστικά ταμεία, ενώσεις και κοινωνικές επιχειρήσεις είναι οι πιο συνηθισμένοι τύποι, αλλά δεν είναι οι μόνοι. Πρόκειται για μια δυναμική και εξελισσόμενη ομάδα παραγόντων, που προωθούν και διευθύνουν όλες τις οικονομικές οργανώσεις που επικεντρώνονται στον άνθρωπο.

1.2.1 Συνεταιρισμοί

Ο συνεταιρισμός είναι μια αυτόνομη οργάνωση ατόμων που συνδέονται οικειοθελώς για να καλύψουν τις κοινές οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές ανάγκες και προσδοκίες τους μέσω μιας κοινώς ανήκουσας και δημοκρατικά ελεγχόμενης επιχείρησης (ILO, 2002).

Σημειώνεται ότι όλοι οι συνεταιρισμοί δεν είναι νόμιμα εγγεγραμμένοι, αλλά αποτελούν μια οργανωτική μορφή που επιλέγεται συχνά από ομάδες παραγωγών ή καταναλωτών χωρίς να αναγνωρίζεται νομικά ως συνεταιρισμός. Οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις βρίσκονται σε όλους σχεδόν τους κλάδους δραστηριότητας, όπως οι γεωργικοί συνεταιρισμοί, οι ασφαλιστικοί συνεταιρισμοί, οι συνεταιρισμοί αποταμιεύσεων και πιστώσεων, οι συνεταιρισμοί διανομής, οι συνεταιρισμοί των εργαζομένων, οι συνεταιρισμοί στέγασης, οι συνεταιρισμοί υγείας και οι συνεταιρισμοί των καταναλωτών (Fonteneau et al., 2010).

Οι συνεταιρισμοί είναι πλέον ένα αξιοσημείωτο φαινόμενο λόγω της πρόσφατης κρίσης που αμφισβητεί το κυρίαρχο οικονομικό και χρηματοπιστωτικό σύστημα. Μάλιστα, διάφορες μελέτες δείχνουν ότι ο συνεταιριστικός τομέας ήταν ιδιαίτερα ανθεκτικός στη διάρκεια της πρόσφατης χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης που ξεκίνησε το 2008 (Birchall και Ketilson, 2009).

1.2.2 Αλληλασφαλιστικά ταμεία

Τα αλληλασφαλιστικά ταμεία είναι οργανισμοί που έχουν ως βασικό στόχο την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών για τα μεμονωμένα μέλη τους και τα εξαρτώμενα από αυτά τα μέλη άτομα. Αυτά τα ταμεία, είτε είναι επίσημα είτε είναι ανεπίσημα, ανταποκρίνονται στην ανάγκη των κοινοτήτων να οργανώνουν από μόνες τους και μέσα από το μοίρασμα ενός ευρέος φάσματος κινδύνων τη συλλογική κοινωνική αρωγή: υγειονομική περίθαλψη, φάρμακα, ασθένειες (ή ατυχήματα), υλική υποστήριξη για οικογένειες που έχουν υποστεί πτώχευση, επαναπατρισμός αποθανόντων, κακές σοδειές, κακές αλιευτικές περιόδους και ούτω καθεξής. Τα αλληλασφαλιστικά ταμεία παρέχουν υπηρεσίες μέσω ενός μηχανισμού, όπου οι κίνδυνοι κατανέμονται και οι πόροι συγκεντρώνονται. Οι κυριότερες διαφορές μεταξύ αυτών και των κλασικών ασφαλιστικών εταιρειών είναι ότι τα αλληλασφαλιστικά ταμεία δεν είναι κερδοσκοπικά και δεν επιλέγουν τα μέλη τους

ούτε υπολογίζουν τα ασφάλιστρα των μελών ανάλογα με τους ατομικούς τους κινδύνους. Πολλές δομές αλληλασφαλιστικών ταμείων δραστηριοποιούνται στον τομέα της κοινωνικής προστασίας (Fonteneau et al., 2010).

1.2.3 Ενώσεις και οργανισμοί που βασίζονται στις τοπικές κοινότητες

Η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι είναι αναγνωρισμένο ανθρώπινο δικαίωμα, αλλά η πρακτική του εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο προστατεύεται στις εθνικές δικαιοδοσίες και από την αποδοχή και την υποστήριξη τέτοιων επιχειρήσεων. Στην πράξη, η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία μπορεί να θεωρηθεί ως το πλαίσιο για την πραγματοποίηση διαφορετικών μορφών ατομικής ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι, καθώς αποσκοπεί στην παραγωγή αγαθών ή υπηρεσιών σε συνεχή βάση χωρίς να επικεντρώνεται κυρίως στο κέρδος (Develtere και Defourny, 2009). Ο αμέτρητος αριθμός ενώσεων, εθελοντικών οργανώσεων, κοινοτικών οργανώσεων, μη κερδοσκοπικών οργανισμών και ομάδων οικονομικών συμφερόντων αποτελούν μια ετερογενή ομάδα και λειτουργούν σε κάθε δυνατό τομέα. Είτε πρόκειται για «σύγχρονες» είτε για «κοινοτικές» ή «παραδοσιακές», όλες οι ενώσεις λειτουργούν στην ίδια βάση (για παράδειγμα με διαπραγματευόμενους κανόνες και εγγυημένη αμοιβαιότητα ιδίως με κοινωνικό έλεγχο) και επιδιώκουν παρόμοιους σκοπούς (για παράδειγμα, οικονομική χρησιμότητα ή δημιουργία και διατήρηση κοινωνικών δεσμών) (Fonteneau et al., 2010).

Ένας από τους στόχους των ενώσεων που δημιουργούνται γύρω από τους κοινοτικούς δεσμούς στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία υπήρξε και εξακολουθεί να είναι η μείωση του χάσματος μεταξύ ατόμων και αρχών. Οι ενώσεις έχουν πολλά πλεονεκτήματα όπως είναι για παράδειγμα η εγκαθίδρυση και οι μέθοδοι λειτουργίας τους που είναι σχετικά ευέλικτες και που παρέχουν μια βάση για νέες μορφές κοινωνικοποίησης (ιδιαίτερα στις αστικές περιοχές) (Fonteneau et al., 2010).

1.2.4 Κοινωνικές επιχειρήσεις

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι μια σχετικά πρόσφατη ιδέα και ένα ισχυρά αναδυόμενο φαινόμενο. Στην Ευρώπη και στη Βόρεια Αμερική, το φαινόμενο εμφανίστηκε στο πλαίσιο της κρίσης στα τέλη της δεκαετίας του 1970 ως απάντηση

στις ανυπόμονες κοινωνικές ανάγκες και στα όρια των παραδοσιακών κοινωνικών, πολιτικών απασχόλησης για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού. Το φαινόμενο αυτό εξελίχθηκε από τη βούληση ορισμένων εθελοντικών ενώσεων να δημιουργήσουν θέσεις εργασίας για τους ανθρώπους που αποκλείστηκαν από την παραδοσιακή αγορά εργασίας και από μεμονωμένους επιχειρηματίες που ήθελαν να διευθύνουν επιχειρήσεις αλλά με σαφείς κοινωνικούς σκοπούς (Fonteneau et al., 2010).

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις αναφέρονται σε διάφορες καταστάσεις, ενώ περιγράφονται από διαφορετικούς ορισμούς. Σύμφωνα με τους Thompson και Doherty (2006), οι κοινωνικές επιχειρήσεις είναι οργανισμοί που αναζητούν επιχειρηματικές λύσεις σε κοινωνικά προβλήματα, ενώ με βάση την ILO, οι κοινωνικές επιχειρήσεις ορίζονται ως οι εταιρείες που α) έχουν πρωταρχικό κοινωνικό σκοπό, ο οποίος δηλώνεται σαφώς ως ο βασικός τους στόχος, β) χρησιμοποιούν ένα οικονομικά βιώσιμο επιχειρηματικό μοντέλο με ρεαλιστική προοπτική δημιουργίας επαρκών εισοδημάτων για την υπέρβαση του κόστους και για τη διατήρηση ενός σημαντικού μέρους των εσόδων τους από τα κέρδη (σε αντίθεση με τις επιχορηγήσεις ή τις δωρεές) και γ) είναι υπεύθυνες απέναντι στους ενδιαφερόμενους με έναν κατάλληλο μηχανισμό για τη διασφάλιση της λογοδοσίας έναντι των δικαιούχων και για τη μέτρηση και επίδειξη του κοινωνικού τους αντίκτυπου (ILO, 2011).

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις διαφέρουν από τους άλλους τύπους που περιγράφηκαν παραπάνω επειδή δεν είναι αναγκαστικά συλλογικής ιδιοκτησίας. Διαφέρουν επίσης από τις κερδοσκοπικές επιχειρήσεις επειδή δεν αποσκοπούν αποκλειστικά στη δημιουργία οικονομικών κερδών, αλλά επιδιώκουν ταυτόχρονα τη δημιουργία κοινωνικών παροχών λόγω του είδους των προϊόντων ή των υπηρεσιών που διατίθενται στο εμπόριο, του προφίλ των εργαζομένων που εμπλέκονται (για παράδειγμα εργαζομένων χαμηλής ειδίκευσης ή εργαζομένων που απασχολούνται στα πλαίσια προγραμμάτων επαγγελματικής ένταξης) και της κατανομής των οικονομικών κερδών που δημιουργούνται (Fonteneau et al., 2010).

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις τονίζουν ότι η επιχειρηματική νοοτροπία και συμπεριφορά μπορούν να εκδηλωθούν οπουδήποτε και ότι η οικονομική δραστηριότητα συνδυάζει την κερδοφορία και την κοινωνική αλλαγή. Υπό αυτή την έννοια, είναι συχνά υβριδικοί οργανισμοί, δεδομένου ότι αναπτύσσουν επιχειρηματικές δραστηριότητες προωθώντας παράλληλα κοινωνικές αξίες. Επίσης,

συχνά χαρακτηρίζονται από τη διακυβέρνηση και την ιδιοκτησία πολλών ενδιαφερομένων (δηλαδή συγκέντρωση χρηστών, ιδρυτών, χρηματοδοτών, τοπικών αρχών και ούτω καθεξής) που εγγυώνται με κάποιον τρόπο τον κοινωνικό σκοπό της επιχείρησης (Fonteneau et al., 2010).

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις χαρακτηρίζονται επίσης από μια οικονομική δημοκρατία. Αυτή η οικονομική δημοκρατία συχνά μεταφράζεται σε όρια στην εξουσία της ψήφου και σε περιορισμούς ως προς την απόδοση των μετοχών κεφαλαίου (δηλαδή ανώτατο όριο για τη διανομή κερδών και το πάγωμα των περιουσιακών στοιχείων) (Fonteneau et al., 2010).

1.2.5 Ιδρύματα

Τα ιδρύματα μπορούν να εξειδικευθούν εν μέρει ως συστατικά της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Ωστόσο, δεν λειτουργούν όλα τα ιδρύματα σε ένα τέτοιο πνεύμα. Ορισμένες χώρες διακρίνουν τα κοινωφελή ή φιλανθρωπικά ιδρύματα από τα ιδιωτικά ιδρύματα. Τα κοινωφελώς ή φιλανθρωπικά ιδρύματα επιδιώκουν μη κερδοσκοπικούς στόχους δημόσιας αξίας και εξυπηρετούν έτσι τα κοινοτικά συμφέροντα. Τα ιδιωτικά ιδρύματα επιδιώκουν επίσης μη κερδοσκοπικούς στόχους, μολονότι μπορεί να είναι ιδιωτικής φύσης που μπορεί ή όχι να εμπίπτει στη σφαίρα της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Επιπλέον, ορισμένοι συγγραφείς θεωρούν ότι δραστηριότητες που παράγουν πόρους, οι οποίοι επενδύονται εν μέρει σε φιλανθρωπικούς σκοπούς είναι σε κάποιο βαθμό αντιφατικές (συχνά πρόκειται για δραστηριότητες που διεξάγονται από μεγάλες πολυεθνικές επιχειρήσεις). Η απουσία συμμετοχικής διακυβέρνησης των περισσότερων ιδρυμάτων και οι κλασσικές επικρίσεις σε αυτόν τον τομέα (συμπεριλαμβανομένων των τεκμηριωμένων κινήτρων πίσω από τη δημιουργία ορισμένων ιδρυμάτων, όπως είναι η εμπορία, η φοροδιαφυγή και η ματαιοδοξία) θα μπορούσαν να αποτελέσουν επιχειρήματα κατά της σύνδεσης των ιδρυμάτων με την κοινωνική οικονομία (Fonteneau et al., 2010).

Ωστόσο, ορισμένα ιδρύματα θεωρούνται ότι αποτελούν μέρος της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Ένα παράδειγμα είναι το Κέντρο Ευρωπαϊκών Ιδρυμάτων (European Foundation Centre (EFC)), που εδρεύει στις Βρυξέλλες και του οποίου η αποστολή είναι να ενισχύσει την ανεξάρτητη χρηματοδότηση φιλανθρωπικών οργανώσεων στην Ευρώπη. Το συγκεκριμένο κέντρο συνδέει πάνω από 230 οργανισμούς σε 40 χώρες και περιλαμβάνει ρητά στην αποστολή του την

κοινωνική οικονομία. Ένα άλλο παράδειγμα είναι η Κοινωνική Οικονομία της Ευρώπης (Social Economy Europe), ένα ευρωπαϊκό δίκτυο συνεταιρισμών, αλληλασφαλιστικών εταιρειών, ενώσεων και ιδρυμάτων, του οποίου αποστολή είναι να ενισχύσει την πολιτική και νομική αναγνώριση της κοινωνικής οικονομίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο και περιλαμβάνει ρητές βάσεις για την κατανόηση του σε ότι αφορά την κοινωνική οικονομία (Fonteneau et al., 2010).

Η υπαγωγή των ιδρυμάτων στην κοινωνική οικονομία παραμένει μια ανοιχτή συζήτηση και πιθανώς δεν υπάρχει οριστική απάντηση λόγω της ποικιλίας και ενίοτε της αντιφατικής φύσης των διαφορετικών νομικών μορφών των ιδρυμάτων. Για να διακριθούν αυτές που ανήκουν στην κοινωνική οικονομία από τα άλλες, θα πρέπει να γινεί αναφορά στα κοινά χαρακτηριστικά οργανώσεων και επιχειρήσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, και ιδίως στον δημοκρατικό χαρακτήρα της διαδικασίας λήψης αποφάσεων (Fonteneau et al., 2010).

1.3 ΚΟΙΝΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

1.3.1 Στόχοι

Παρά τις ποικίλες οργανωτικές μορφές, οι οργανώσεις και οι επιχειρήσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας έχουν κοινά χαρακτηριστικά, που τις διακρίνουν από δημόσιες και ιδιωτικές επιχειρήσεις και οργανισμούς. Οι ακαδημαϊκοί, οι επαγγελματίες και οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής βασίζονται σε αυτά τα χαρακτηριστικά για τον εντοπισμό αυτών των οργανώσεων και επιχειρήσεων σε όλο τον κόσμο (Filipenko, 2017).

Το κύριο χαρακτηριστικό μιας ένωσης της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας είναι ότι παράγει αγαθά και υπηρεσίες. Αυτό το χαρακτηριστικό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για να διαφοροποιηθούν ενώσεις που για παράδειγμα μπορούν να συγκεντρώσουν μερικούς φίλους για να παίξουν ποδόσφαιρο από ένα μη κερδοσκοπικό αθλητικό σωματείο, που παρέχει μαθήματα αθλητισμού και εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις στο κοινό (Filipenko, 2017).

Μερικοί ορισμοί τονίζουν το γεγονός ότι ο σκοπός της κοινωνικής οικονομίας είναι περισσότερο η παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών παρά η μεγιστοποίηση των κερδών. Το Παγκόσμιο Συμβούλιο των Πιστωτικών Ενώσεων (World Council of

Credit Unions) το συνοψίζει αυτό, εξηγώντας πως μια ένωση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας είναι μη κερδοσκοπική και πως δεν αναφέρεται σε φιλανθρωπικούς σκοπούς, αλλά στην εξυπηρέτηση (Fonteneau et al., 2010).

Τα κέρδη είναι απαραίτητα για τη βιωσιμότητα και την ανάπτυξη οργανισμών και επιχειρήσεων. Ωστόσο, στις ενώσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, τα οφέλη δεν είναι ο πρωταρχικός στόχος, ενώ και η χρήση ή διανομή των ωφελειών αυτών πρέπει να συμμορφώνεται με συγκεκριμένους κανόνες, που είναι εγγενείς στις σχετικές νομικές δομές ή/ και να διαπραγματεύεται συλλογικά από τα μέλη των οργανώσεων. Φυσικά, τίποτα δεν εμποδίζει τις ενώσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας να δημιουργούν πλεονάσματα. Αντίθετα, τα πλεονάσματα είναι απαραίτητα για τη βιωσιμότητα τους (Fonteneau et al., 2010).

Ωστόσο, οι διαφορές μεταξύ των ενώσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και των κερδοσκοπικών επιχειρήσεων περιλαμβάνουν το γεγονός ότι ο στόχος του κέρδους είναι δευτερεύων, ενώ παράλληλα περιλαμβάνουν τον τρόπο με τον οποίο παράγονται αυτά τα κέρδη ή τα πλεονάσματα, καθώς και τους κανόνες για την ανακατανομή τους μεταξύ των ανθρώπων, που βοήθησαν στη δημιουργία τους συμβάλλοντας έτσι σε εργασία, κεφάλαιο ή άλλους πόρους (Filipenko, 2017).

Δεδομένου ότι οι οικονομίες των περισσότερων χωρών λειτουργούν σύμφωνα με τις αρχές της αγοράς, τα αγαθά και οι υπηρεσίες που παρέχονται από τις ενώσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας διακινούνται στις αγορές αυτές και ανταγωνίζονται τα προϊόντα, τα προϊόντα και τις γνώσεις που παρέχουν άλλοι ιδιωτικοί φορείς εκμετάλλευσης. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις (ιδίως με τις κοινωνικές υπηρεσίες), οι κανόνες του δημόσιου τομέα χρησιμεύουν ως σημείο αναφοράς. Η κοινωνική οικονομία μπορεί επίσης να δημιουργήσει ειδικές αγορές, όπως η αγορά δίκαιου εμπορίου, όπου οι αρχές της οικονομίας της αγοράς (ιδίως ο ανταγωνισμός) συνδυάζονται με ορισμένα χαρακτηριστικά, όπως είναι για παράδειγμα οι θετικές εξωτερικές επιπτώσεις για μια ομάδα παραγωγών ή για την προστασία του περιβάλλοντος (Fonteneau et al., 2010).

1.3.2 Διάκριση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας από τις άλλες μορφές οικονομίας

Η κοινωνική οικονομία συγχέεται μερικές φορές με μια οικονομία των φτωχών ή με μια οικονομία για τις φτωχές και άλλες ευάλωτες κατηγορίες, όπως

είναι για παράδειγμα οι γυναίκες, τα άτομα με αναπηρία, οι εργαζόμενοι με χαμηλή ειδίκευση, οι μετανάστες ή/ και οι νέοι εργαζόμενοι. Αυτό ασφαλώς δεν αποτελεί κριτήριο για τη διάκριση της κοινωνικής οικονομίας από άλλες μορφές οικονομίας. Η κοινωνική οικονομία δεν είναι εξ' ορισμού η οικονομία των φτωχότερων ή πιο ευάλωτων. Είναι, στην πραγματικότητα, μια επιλογή που γίνεται. Οι άνθρωποι μπορούν να επιλέξουν να συνδυάσουν (οικονομικούς, κοινωνικούς, περιβαλλοντικούς ή άλλους) στόχους και όχι να μεγιστοποιήσουν την οικονομική απόδοση των επενδύσεων, καθώς και να δημιουργήσουν μια συμμετοχική διακυβέρνηση (Kerlin, 2009).

Ωστόσο, αυτή η αντίληψη της κοινωνικής οικονομίας δεν είναι εντελώς εσφαλμένη. Με βάση τις αρχές αλληλεγγύης και τους μηχανισμούς που εμπλέκονται, οι επιχειρήσεις και οι οργανισμοί κοινωνικής οικονομίας είναι συχνά οι μοναδικές μορφές που είναι προσβάσιμες σε άτομα που δεν μπορούν να κινητοποιήσουν επαρκή κεφάλαια ή άλλους πόρους για να ξεκινήσουν και να αναπτύξουν οικονομικές δραστηριότητες. Άλλωστε, η αναγκαιότητα αποτελεί συχνά μια προϋπόθεση η οποία προκαλεί την εμφάνιση πρωτοβουλιών κοινωνικής οικονομίας. Δεδομένου του συγκεκριμένου κοινωνικού σκοπού αυτού του τύπου οικονομίας, φυσικά τείνει να προσελκύει ομάδες, χρήστες ή πελάτες που δεν έχουν πρόσβαση στην απασχόληση ή σε ορισμένα αγαθά, προϊόντα και γνώσεις ή σε άτομα στα οποία η πρόσβαση στην απασχόληση ή σε ορισμένα αγαθά, προϊόντα και γνώσεις είναι περιορισμένη (Moulaert et al., 2014).

Με τον τρόπο αυτό, η κοινωνική οικονομία αναπτύσσεται τόσο από την φιλοδοξία όσο και από την αναγκαιότητα. Ωστόσο, είναι προς το συμφέρον των οργανώσεων της κοινωνικής οικονομίας να εξασφαλίσουν ένα μείγμα μελών, εφόσον εγγυώνται ότι τα μέλη αυτά έχουν κοινά συμφέροντα. Ο λόγος είναι ότι δεν έχει νόημα για παράδειγμα ένα ταμείο αλληλασφάλισης υγείας να ενώσει μέλη των οποίων τα προφίλ ή οι οικονομικές δραστηριότητες θα τα καθιστούσαν πιο ευάλωτα σε ότι αφορά την υγειονομική περίθαλψη. Αυτό θα σήμαινε την καθιέρωση μηχανισμών αλληλεγγύης μεταξύ των φτωχών ή των ευάλωτων (διανεμητική αλληλεγγύη). Αντίθετα, είναι προς το συμφέρον των οργανώσεων κοινωνικής οικονομίας να έχουν μέλη από διαφορετικές οικονομικές και κοινωνικές κατηγορίες, προκειμένου να εξασφαλιστεί μια μεγαλύτερη οικονομική βιωσιμότητα και να παρασχεθεί η βάση για μια αναδιανεμητική αλληλεγγύη. Οι οργανισμοί πολύ συχνά πρέπει να βρουν ισορροπία μεταξύ των οικονομικών συμφερόντων, του

συγκεκριμένου μηχανισμού αλληλεγγύης και ενός μηχανισμού που θα δημιουργεί και θα ενισχύει αμοιβαία την κοινωνική συνοχή (ο μηχανισμός αυτός είναι απαραίτητος για τη συλλογική δράση) (Kerlin, 2009; Moulaert et al., 2014).

1.3.3 Κοινές αρχές λειτουργίας

1.3.3.1 Συμμετοχή

Τα μέλη, οι χρήστες ή οι δικαιούχοι των ενώσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας έχουν την ευκαιρία να είναι είτε οι ιδιοκτήτες του οργανισμού είτε να συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Amin, 2013). Με τη χορήγηση στους εταίρους ή τους δικαιούχους/ χρήστες της δυνατότητας να συμμετάσχουν ισότιμα στις αποφάσεις, οι οργανισμοί αυτοί καθιερώνουν συμμετοχικές μεθόδους λειτουργίας (Utting, 2015).

Η συμμετοχή αυτή μπορεί να υπάρξει με διάφορες μορφές. Στους συνεταιρισμούς, τις κοινωνίες και τις ενώσεις αμοιβαίων παροχών, η αρχή είναι θεωρητικά ένα άτομο, μία ψήφος. Η αρχή αυτή αποσκοπεί να εξασφαλίσει την ισότιμη αναγνώριση των διαφόρων συνεισφορών των μεμονωμένων μελών (για παράδειγμα εργασία, εισφορά σε είδος και χρήματα) και ότι καμία από αυτές τις μορφές εισροών (όπως το χρήμα) δεν αποτιμάται υψηλότερα από άλλες στην οργάνωση και στις αποφάσεις που λαμβάνονται (Calvo, Morales Pachón και Zikidis, 2017). Σε ορισμένες ενώσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, η διαδικασία λήψης αποφάσεων ενδέχεται να είναι διαφορετική (όπως για παράδειγμα, αποφάσεις που λαμβάνονται με συναίνεση). Επομένως, ο βαθμός συμμετοχής μπορεί να ποικίλλει σε μεγάλο βαθμό από έναν τύπο επιχείρησης ή οργανισμού σε έναν άλλο, ακόμη και μεταξύ οργανισμών που έχουν το ίδιο νομικό καθεστώς. Ορισμένες ενώσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας είναι επομένως πιο «δημοκρατικές» από άλλες. Οι μορφές συμμετοχής μπορούν να διαφέρουν ακόμη περισσότερο όταν εμπλέκονται πρόσθετοι φορείς (μέλη, δικαιούχοι και χρήστες μεταξύ άλλων) ή ως αποτέλεσμα των ιδιαιτεροτήτων ορισμένων τομέων στους οποίους λειτουργούν οι ενώσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας (ιδίως σε ότι αφορά, μεταξύ άλλων, την αποτελεσματικότητα, την ταχύτητα ή το προφίλ χρήστη/ πελάτη) (Amin, 2013).

Η δυνατότητα ελέγχου και επιβολής κυρώσεων, η οποία είναι αδιαχώριστη από τη συμμετοχή, εγγυάται ότι οι αποφάσεις που λαμβάνονται είναι σύμφωνες με τους αρχικά συμφωνημένους στόχους και το πνεύμα της οργάνωσης (Utting, 2015). Ο συμμετοχικός χαρακτήρας της διαδικασίας λήψης αποφάσεων διακρίνει τις ενώσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας από ιδιωτικές επιχειρήσεις με κερδοσκοπικό σκοπό ή από δημόσιες επιχειρήσεις, στις οποίες επιβάλλονται κυρώσεις από την αγορά ή από ψηφοφορία. Σε τελική ανάλυση, αυτοί οι λειτουργικοί μηχανισμοί και οι διαδικασίες εγγυώνται την εμπιστοσύνη του χρήστη, του μέλους ή του δικαιούχου στον οργανισμό κοινωνικής οικονομίας και στους ηγέτες του, είτε αυτοί εκλέγονται (όπως συμβαίνει με τους συνεταιρισμούς) είτε όχι (όπως συμβαίνει στις κοινωνικές επιχειρήσεις) (Amin, 2013; Calvo, Morales Pachón και Zikidis, 2017).

1.3.3.2 Αλληλεγγύη και καινοτομία

Οι μέθοδοι λειτουργίας των οργανώσεων κοινωνικής οικονομίας περιγράφονται συχνά ως βασισμένες στην αλληλεγγύη. Στην πραγματικότητα, ορισμένοι συγγραφείς προτιμούν να χρησιμοποιούν τον όρο οικονομία αλληλεγγύης ακριβώς για να τονίσουν αυτή τη διάσταση. Οι μέθοδοι εκμετάλλευσης που βασίζονται στην αρχή της αλληλεγγύης έχουν ως στόχο να συμπεριλάβουν και όχι να αποκλείσουν, ενώ οι στόχοι τους δεν περιορίζονται στη συσσώρευση κεφαλαίων ή τη δημιουργία κερδών, αλλά περιλαμβάνουν τη χρήση πόρων για την επίτευξη στόχων, που θα ωφελήσουν τους ιδρυτές, καθώς και τους εμπλεκόμενους εργαζόμενους και τους χρήστες/ δικαιούχους. Αυτή η πτυχή αλληλεγγύης εξηγεί επίσης γιατί η ευελιξία και η καινοτομία είναι συχνά χαρακτηριστικά αυτών των οργανώσεων. Βασικός στόχος είναι η εξεύρεση λύσεων και η κάλυψη αναγκών που αλλάζουν και εξελίσσονται συνεχώς. Οι στενοί δεσμοί που διατηρούν οι εν λόγω οργανισμοί με τους χρήστες/ δικαιούχους (είτε αυτοί είναι μέλη του οργανισμού είτε όχι) χωρίς να περιορίζονται στους δείκτες και τις ενδείξεις της αγοράς σημαίνει ότι εστιάζουν συνεχώς στην προσαρμογή προκειμένου να συνεχίσουν να εκπληρώνουν αυτή τη λειτουργία (Calvo, Morales Pachón και Zikidis, 2017).

1.3.3.3 Εθελοντική συμμετοχή και αυτονομία

Ένα ξεχωριστό χαρακτηριστικό των συνεταιρισμών, των αλληλασφαλιστικών ταμείων και των άλλων ενώσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας είναι ότι οι άνθρωποι δεν έχουν καμία υποχρέωση να συμμετέχουν, αλλά ότι το κάνουν ελεύθερα σε εθελοντική βάση. Σε ορισμένες χώρες ή σε συγκεκριμένες περιόδους, οι οργανώσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας δε συσχετίζονται αυτόματα με την έννοια της εθελοντικής συμμετοχής ή της συλλογικής δράσης, επειδή αυτές οι μορφές οργανώσεων έχουν χρησιμοποιηθεί από κυβερνήσεις ή αποικιακές αρχές για την οργάνωση του πληθυσμού με υποχρεωτικό τρόπο παραγωγής ή πολιτικής (North και Cato, 2017).

1.3.3.4 Συλλογική διάσταση

Η εμφάνιση των ενώσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας προκύπτει από τη βούληση των ανθρώπων ή/ και των ομάδων να ενώσουν τις δυνάμεις τους για να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες ή τις ανάγκες άλλων. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ορισμένοι συγγραφείς δηλώνουν ότι η κοινωνική συνοχή και η συλλογική ταυτότητα συσχετίζονται σχεδόν συστηματικά με την κοινωνική οικονομία. Παραδοσιακά, αυτός ο συλλογικός παράγοντας διακρίνει τις ενώσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας από ιδιωτικές επιχειρήσεις με κερδοσκοπικό σκοπό, όπου ο επιχειρηματίας παρουσιάζεται ως η κινητήρια δύναμη πίσω από την πρωτοβουλία (Defourny και Develtere, 2009).

Η συστηματική συλλογική διάσταση των ενώσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας μπορεί να αμφισβητηθεί. Για τους συνεταιρισμούς και τα αλληλασφαλιστικών ταμείων, οι συνθήκες υπό τις οποίες προκύπτουν (δηλαδή οι συλλογικές ανάγκες ή κοινές ανάγκες) και οι μέθοδοι λειτουργίας τους αντικατοπτρίζουν μια συλλογική διάσταση, ιδίως σε ότι αφορά τη συγκέντρωση πόρων, τις μεθόδους λήψης αποφάσεων και τη διανομή οφέλους. Ωστόσο, στην πράξη, αυτή η συλλογική διάσταση δεν υπάρχει στην ίδια έκταση σε όλες τις επιχειρήσεις και οργανισμούς. Μπορεί να είναι παρούσα σε ορισμένες στιγμές στη ζωή ενός οργανισμού (στην αρχή, ειδικότερα) και στη συνέχεια να εκφυλιστεί (ιδιαίτερα όταν η οργάνωση γίνεται επαγγελματική), παρόλο που ο οργανισμός δεν χρειάζεται απαραίτητα να αγνοήσει τους αρχικούς του στόχους ή την αρχική του φιλοσοφία. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η συλλογική διάσταση μπορεί επίσης να αμφισβητηθεί για συγκεκριμένες επιχειρήσεις και οργανισμούς, όπως οι

κοινωνικές επιχειρήσεις ή τα ιδρύματα (Defourny και Develtere, 2009; Fonteneau et al., 2010).

Η συγκεκριμένη συλλογική διάσταση μερικές φορές κρύβει έναν βασικό παράγοντα για την επιτυχία των οργανώσεων κοινωνικής οικονομίας, αυτόν της ηγεσίας των ιδρυτών ή των ηγετών τους. Αυτή η ηγεσία θεωρείται έκφραση νομιμότητας, αλλά και παράγοντας που επιτρέπει την πρόσβαση σε εσωτερικούς και εξωτερικούς πόρους (όπως για παράδειγμα, εμπιστοσύνη, δέσμευση, μετοχικό κεφάλαιο, εθελοντική συμμετοχή) που είναι πιο δύσκολο να κινητοποιηθούν με άλλα μέσα. Η ηγεσία δεν είναι εγγενώς αντίνομη στη συλλογική διάσταση ενός οργανισμού. Ωστόσο, στην πράξη, μια ηγεσία που είναι πολύ ισχυρή μπορεί να οδηγήσει σε λιγότερες συλλογικές μορφές διακυβέρνησης. Στην πραγματικότητα, έτσι εμφανίστηκε η έννοια των κοινωνικών επιχειρήσεων ή των κοινωνικών επιχειρηματιών. Αυτές οι κοινωνικές επιχειρήσεις διαφέρουν από τις κλασσικές δομές της κοινωνικής οικονομίας, διότι δίνουν έμφαση σε ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα των ιδιωτικών επιχειρήσεων που κερδίζουν, αυτό δηλαδή του ατομικού επιχειρηματία, με το δυναμισμό, την προσωπική του δέσμευση και τις καινοτόμες πρακτικές του (Defourny και Nyssens, 2010).

1.3.3.5 Πόροι

Οι πόροι δεν είναι, εξ' ορισμού, κριτήριο για τη διάκριση μεταξύ της κοινωνικής οικονομίας και άλλων μορφών οικονομίας, αλλά παρέχουν μια βάση για τον προσδιορισμό της θέσης της οικονομίας σε σχέση με τις άλλες οικονομίες και για τον εντοπισμό των προβλημάτων στη χρήση των διαφόρων πόρων. Το ζήτημα των πόρων εγείρει επίσης το ζήτημα της αυτονομίας των οργανώσεων κοινωνικής οικονομίας και μάλιστα κάθε ιδιωτικής πρωτοβουλίας (Fonteneau et al., 2010).

Πρέπει να επισημανθεί καταρχάς ότι δεν υπάρχει ένα ενιαίο μοντέλο που να αντιπροσωπεύει τους πόρους της κοινωνικής οικονομίας. Η κοινωνική οικονομία χρησιμοποιεί τους δημόσιους πόρους και τους πόρους που παράγονται από το εμπόριο και την αγορά, καθώς και από την εθελοντική συμμετοχή και εργασία (έναν πόρο στον οποίο έχουν πρόσβαση λίγες άλλες μορφές οικονομίας). Οι ενώσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας αντλούν από τους πόρους που παρέχονται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο από τους ιδρυτές και τα μέλη τους. Σε έναν συνεταιρισμό, οι πόροι αυτοί λαμβάνουν τη μορφή μετοχών μελών. Σε ένα αλληλασφαλιστικό

ταμείο, λαμβάνουν τη μορφή συνδρομής μελών. Στις κοινωνικές επιχειρήσεις, το εισόδημα αυτό θα συνίστατο από εισφορές στο κεφάλαιο ή από περιουσιακά στοιχεία σε είδος. Στα ιδρύματα, οι παροχές ή τα κληροδοτήματα επιτρέπουν στους οργανισμούς να επιτύχουν τους στόχους τους (Amin, 2013; Calvo, Morales Pachón και Zikidis, 2017).

Γενικά αναφέρεται ότι η αυτονομία είναι ο παράγοντας που διακρίνει την κοινωνική οικονομία από τη δημόσια οικονομία. Ωστόσο, η κοινωνική οικονομία χρησιμοποιεί δημόσιους πόρους με τη μορφή επιδοτήσεων από τις εθνικές κυβερνήσεις και την επίσημη αναπτυξιακή βοήθεια για τις χώρες του Νότου. Το γεγονός ότι οι δημόσιοι πόροι παρέχονται κατ' αυτόν τον τρόπο μπορεί να υποδηλώνει ότι οι δημόσιες αρχές αναγνωρίζουν την ύπαρξη και τη λειτουργία της κοινωνικής οικονομίας (μεταξύ των άλλων μορφών οικονομίας) ή ότι η κοινωνική οικονομία μπορεί να αποτελέσει μια μορφή υπεργολαβίας ή εταιρικής σχέσης στην υλοποίηση δημόσιων πολιτικών (Amin, 2013). Η οικονομία γενικά αναφέρεται ως οικονομία που διαφέρει από την οικονομία της αγοράς (δηλαδή ως μια οικονομία στην οποία η τιμή ενός προϊόντος ή μιας υπηρεσίας δεν αντικατοπτρίζει το κόστος) όταν τουλάχιστον το 50% του κόστους παραγωγής δεν καλύπτεται από πόρους, που παράγονται στην αγορά. Οι πόροι των ενώσεων στις χώρες του Νότου προέρχονται κυρίως από διεθνείς ενισχύσεις είτε επειδή η ένωση επιθυμεί να διαθέσει τα αγαθά και τις υπηρεσίες της για να εξασφαλίσει την προσβασιμότητα είτε επειδή η ομάδα-στόχος ή/ και τα μέλη δεν μπορούν να πληρώσουν ή επειδή ο οργανισμός δεν είναι σε θέση να δημιουργήσει επαρκείς πόρους μέσω συνδρομών, πωλήσεων και ούτω καθεξής (Calvo, Morales Pachón και Zikidis, 2017).

Δεδομένου ότι οι ενώσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας έχουν εξ' ορισμού οικονομική αποστολή, πολλές από αυτές αποκτούν ένα αρκετά μεγάλο μερίδιο των πόρων τους πωλώντας αγαθά ή/ και παρέχοντας υπηρεσίες, οπότε ανταγωνίζονται συχνά με άλλους ιδιωτικούς φορείς. Σε έναν ανταγωνισμό (μερικές φορές στα ίδια προϊόντα ή υπηρεσίες), η κοινωνική οικονομία μπορεί μερικές φορές να είναι σε μειονεκτική θέση, δεδομένου ότι μπορεί να είναι πιο δύσκολο για την οικονομία αυτή να προτείνει ισοδύναμες εναλλακτικές λύσεις σε ότι αφορά την τιμή (δεδομένου ότι δεν διαθέτει οικονομίες κλίμακας) τη λήψη αποφάσεων (που είναι συμμετοχική) ή/ και την ποιότητα (Fonteneau et al., 2010).

Μια από τις στρατηγικές της ένωσης της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας είναι να τονίσει το συγκριτικό της πλεονέκτημα από μικροοικονομική

άποψη (δηλαδή συνδυασμένους στόχους, καινοτομία, ευελιξία), καθώς και από μακροοικονομική και κοινωνική άποψη (Fonteneau et al., 2010).

Η εθελοντική εργασία είναι ένας πόρος στον οποίο έχουν πρόσβαση λίγοι ιδιωτικοί κερδοσκοπικοί ή δημόσιοι οργανισμοί. Οι ενώσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας είναι σε θέση να κινητοποιήσουν αυτόν τον πόρο, επειδή οι εθελοντές εργαζόμενοι συνυπογράφουν τις αρχές μιας οργάνωσης κοινωνικής οικονομίας, επειδή θεωρούν ότι οι στόχοι τους είναι νόμιμοι και οι πράξεις τους νόμιμες και επειδή συνυπογράφουν τη συμμετοχή και τον έλεγχο που μπορεί να λάβει χώρα στις δραστηριότητες του οργανισμού και στους φορείς λήψης αποφάσεων (Amin, 2013; Calvo, Morales Pachón και Zikidis, 2017).

Η εθελοντική εργασία είναι ένας ειδικός πόρος και ένα τεράστιο πλεονέκτημα για τις οργανώσεις της κοινωνικής οικονομίας. Ωστόσο, αν δεν υπάρξει ισορροπία μεταξύ των διαφόρων τύπων πόρων, ο εθελοντισμός μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο στην ανάπτυξη των οργανώσεων εφόσον δεν διατίθενται ο επαγγελματισμός, οι επαρκείς δεξιότητες ή η επαρκής διαθεσιμότητα από τους εθελοντές (Fonteneau et al., 2010).

1.4 ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

1.4.1 Κοινωνική συνοχή

Επειδή οι κοινωνίες αλλάζουν συνεχώς, διακυβεύεται συχνά η κοινωνική συνοχή μεταξύ των ανθρώπων και των κοινοτήτων. Τα προγράμματα κοινωνικής συνοχής καθιερώνονται παντού για να δημιουργήσουν ή να διατηρήσουν δεσμούς και μια αίσθηση κοινότητας μεταξύ ανθρώπων, που μοιράζονται ίδιες περιοχές διαβίωσης, κοινές εγκαταστάσεις ή κοινό πεπρωμένο (Kerlin, 2009).

Μέσω όλων των λειτουργικών αρχών της, η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία βασίζεται στην κοινωνική συνοχή και συμβάλλει στην κοινωνική συνοχή. Η κοινωνική συνοχή ή η αναγνώριση μιας συλλογικής ταυτότητας είναι ένας από τους παράγοντες που καθιστούν αληθινή την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία. Πράγματι, λόγω αυτής της συλλογικής αίσθησης, ομάδες ανθρώπων αποφασίζουν να αντιμετωπίσουν κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα μέσω κοινωνικών και αλληλέγγυων οργανώσεων. Επιπλέον, η κοινωνική συνοχή δημιουργεί κοινωνική συνοχή μέσω των αρχών λειτουργίας της, των κοινωνικών της στόχων που

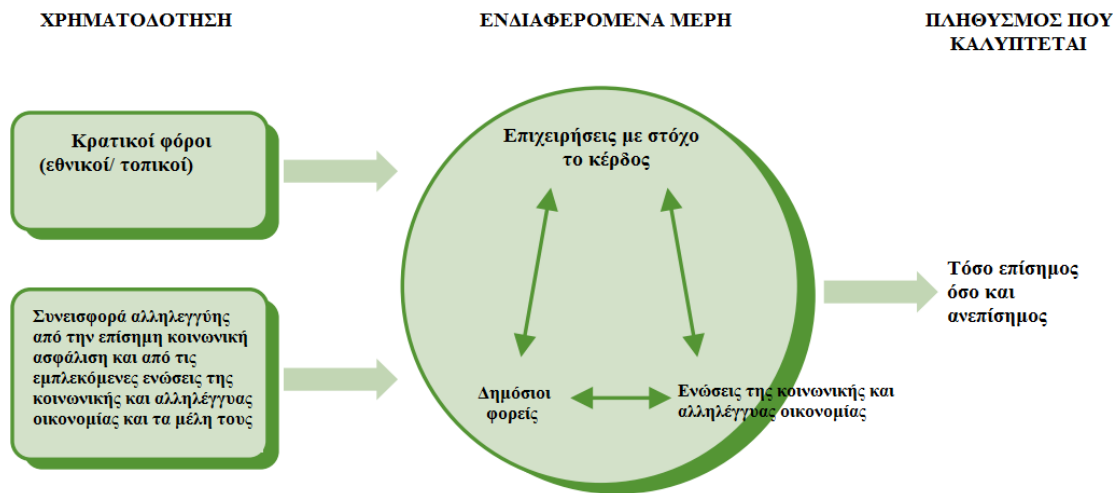
αποβλέπουν να ωφελήσουν τα μέλη και την κοινότητα και τον αντίκτυπό της σε τοπικό επίπεδο (Kerlin, 2009; Fonteneau et al., 2010).

1.4.2 Ενδυνάμωση

Η ενδυνάμωση είναι ένας σημαντικός παράγοντας που επιτρέπει σε άτομα και κοινότητες να έχουν φωνή και να εκπροσωπούνται. Η ενδυνάμωση μπορεί να οικοδομηθεί μέσω ποικίλων διαδικασιών και μηχανισμών. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η συμμετοχή και το να είναι κανείς μέλος στις ενώσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας συμβάλλουν στη διαδικασία ενδυνάμωσης. Τα μέλη και οι χρήστες αποκτούν ενδυνάμωση μέσω της ενεργού συμμετοχής τους στη συμμετοχική διαδικασία λήψης αποφάσεων στο πλαίσιο του οργανισμού, καθώς και εκτός των οργανισμών όταν διαπραγματεύονται με εξωτερικούς φορείς. Σε συλλογικό επίπεδο, οι ενώσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας συμβάλλουν επίσης στη διαδικασία ενδυνάμωσης των ατόμων και των κοινοτήτων, αποδεικνύοντας ότι όλα τα άτομα μπορούν να γίνουν ενεργοί και παραγωγικοί οικονομικοί και κοινωνικοί παράγοντες (Fonteneau et al., 2010).

1.4.3 Αναγνώριση πλουραλιστικής οικονομίας

Υπάρχουν διάφοροι μηχανισμοί που μπορούν να επιτύχουν παρόμοιους στόχους, όπως η δημιουργία θέσεων απασχόλησης, η κοινωνική προστασία, η ευημερία, ο πλούτος, η καινοτομία, η φροντίδα και ούτω καθεξής. Οι περισσότερες κοινωνίες αποτελούνται από ένα πλήθος δημόσιων και ιδιωτικών φορέων που μπορεί να προσανατολίζονται προς ή όχι προς το κέρδος (Fonteneau et al., 2010). Η κοινωνική προστασία αποτελεί ένα καλό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο διάφοροι μηχανισμοί που παρέχονται από διάφορους οικονομικούς παράγοντες και βασίζονται σε διαφορετικούς συλλογισμούς μπορούν να διατυπωθούν για να επιτευχθεί ένας κοινός στόχος, δηλαδή η κοινωνική προστασία για όλους (Kerlin, 2009). Σε πολλές χώρες, αυτοί οι μηχανισμοί συνυπάρχουν χωρίς συνδέσμους μεταξύ τους, αλλά θα μπορούσαν να αρθρωθούν μέσω μιας διαδικασίας αναδιανομής (βλέπε Εικόνα 1.2) για να παρέχουν τελικά αυτό που η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας ονομάζει κοινωνική προστασία (Fonteneau et al., 2010).

Εικόνα 1.2 Η πλουραλιστική οικονομία και η ολιστική προσέγγιση στην κοινωνική προστασία (Fonteneau et al., 2010)

Από την άποψη της ευρύτερης προοπτικής, η συνεκτίμηση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας οδηγεί στην αναγνώριση μιας πληθωριστικής οικονομίας, που αποτελείται από διάφορα είδη οικονομικών ανταλλαγών (για παράδειγμα νομισματικές και μη νομισματικές, εμπορικές και μη εμπορικές, δημόσιες και ιδιωτικές και κερδοσκοπικές και μη κερδοσκοπικές ανταλλαγές) και δραστηριοτήτων (Fonteneau et al., 2010).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ο τομέας της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας στην Ελλάδα θεωρείται ευρέως ότι περιλαμβάνει οργανισμούς που τηρούν τις ακόλουθες αρχές (Temple et al., 2017):

- Συμμετέχουν σε μια οικονομική ή/ και επιχειρηματική δραστηριότητα
- Έχουν σαφή κοινωνικό σκοπό
- Είναι ανεξάρτητοι και δημοκρατικοί στη διακυβέρνησή τους
- Επανεπενδύουν τα κέρδη, διανέμουν μέρος αυτών στους εργαζομένους ή/ και διοχετεύουν τα κέρδη σε κοινωνικούς στόχους, αντί να τα διανείμουν στους ενδιαφερόμενους ως απόδοση των επενδύσεων.
- Βασίζονται στη συλλογική δράση.

Ενώ ο συνεταιρισμός έχει μακρά ιστορία στην Ελλάδα σε σχέση με τον αγροτικό και τον γεωργικό τομέα, πριν από το 2000 ο τομέας της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας ήταν εξαιρετικά μικρός σε επίσημους όρους, ενώ ήταν και αρκετά ασήμαντος μέχρι το 2011 (Temple et al., 2017).

Το γεμάτο προκλήσεις κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον της Ελλάδας έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του τομέα της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας από το 2010, συμπεριλαμβανομένων παραγόντων όπως το υψηλό ποσοστό ανεργίας, η έλλειψη ασφάλειας εργασίας στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, οι μειωμένες δαπάνες του δημόσιου τομέα και η εμφάνιση πολιτικών κινήσεων, που συνδέονται με την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία (Temple et al., 2017).

Για τον τομέα της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, αυτό δημιουργεί μια διαφορετική δυναμική, καθώς υπάρχουν σημαντικά κοινωνικά προβλήματα για την αντιμετώπιση, καθώς και μια ανάγκη για νέα μοντέλα και προσεγγίσεις για την αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών. Ταυτόχρονα, η παρακμή των πιο παραδοσιακών επιχειρηματικών μοντέλων και νοοτροπιών έχει δημιουργήσει χώρο, στον οποίο η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία μπορεί να αναπτυχθεί. Ωστόσο,

όλες οι μορφές οικονομικής ανάπτυξης επηρεάζονται από αυτές τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία δεν αποτελεί εξαίρεση (Temple et al., 2017).

Επιπλέον, ο νόμος 4019/2011 παρείχε νέα θεσμικά εργαλεία που επέτρεπαν σε ανεπίσημους οργανισμούς συλλογικών επενδύσεων και άλλες ομάδες ατόμων να δημιουργήσουν δικούς τους επίσημους οργανισμούς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Αυτό αντικαταστάθηκε από τον νόμο 4430/2016, ο οποίος στόχευε στην παροχή μεγαλύτερης σαφήνειας και λεπτομέρειας (λεπτομέρειες στην επόμενη Υποενότητα) (Temple et al., 2017).

2.2 ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Την πρώτη αναφορά στην ελληνική νομοθεσία σχετικά με το ευρύτερο φάσμα των κοινωνικών επιχειρήσεων και των συνεταιρισμών αποτελεί το άρθρο 11 του συντάγματος του 1864, το οποίο έδωσε στους Έλληνες τους πολίτες το δικαίωμα συνεταιρίζεσθαι, το οποίο εξακολουθεί να ισχύει μέχρι σήμερα. Ένας σημαντικός αριθμός νόμων σχετικά με τους συνεταιρισμούς έχει ψηφισθεί από τότε (συμπεριλαμβανομένων των πολλών διαφορετικών κανονισμών μεταξύ του 1984 και του 1994), που ορισμένοι θεωρούν ότι είχαν αρνητικό αντίκτυπο στο μοντέλο γενικά, καθιστώντας τα πράγματα πιο περίπλοκα και διοικητικά επαχθή. Μια επισκόπηση της βασικής νομοθεσίας σχετικά με τους συνεταιρισμούς παρουσιάζεται στον Πίνακα 2.1 (Temple et al., 2017).

Μία από τις σημαντικότερες και πιο πρόσφατες νομοθετικές πράξεις είναι ο νόμος 4019/2011, ο οποίος για πρώτη φορά ορίζει την κοινωνική οικονομία και τις κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Ο νόμος αυτός καθιέρωσε, το 2011, την κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση ως μια νέα νομική μορφή, δίνοντας έτσι στους πολίτες και τους κατοίκους της Ελλάδας τη δυνατότητα να δημιουργήσουν συνεταιριστικές επιχειρήσεις με κοινωνικό σκοπό (νόμος 4019/2011).

Ο συγκεκριμένος νόμος δέχθηκε κάποιες επικρίσεις για την επικέντρωσή του και το πεδίο εφαρμογής του, καθώς και για την υπερβολική γραφειοκρατία, που τον διέκρινε. Σημαντική πτυχή του νόμου 4019 / 2011 ήταν η δημιουργία και η εισαγωγή του μητρώου του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης για τις κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις και τους κοινωνικούς

συνεταιρισμούς περιορισμένης ευθύνης, στο οποίο καταγράφηκαν όλες οι αντίστοιχες οργανώσεις (νόμος 4019/2011).

Τον Οκτώβριο του 2016 τέθηκε σε ισχύ ο νόμος 4430/2016, ο οποίος προσέφερε ένα νέο πλαίσιο για διάφορους τύπους οργανισμών ή επιχειρήσεων, που έχουν σαφή συλλογικό και κοινωνικό αντίκτυπο, ενώ ταυτόχρονα αντιμετωπίζουν μια κοινωνική ανάγκη. Ο νόμος 4430/2016 είχε ως στόχο να αντικαταστήσει και να βελτιώσει την προηγούμενη νομοθεσία, συμπεριλαμβανομένου του νόμου 4019/2011, ο οποίος δεν ισχύει πλέον. Με το ο νόμο 4430/2016 έχουν εξεταστεί ορισμένα θέματα, ειδικά όσον αφορά το «πνεύμα» του νόμου. Ειδικότερα, οι οργανώσεις της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας δεν ορίζονται πλέον από την άποψη της νομικής τους μορφής, αλλά από το νομικό τους καθεστώς (δηλαδή οποιαδήποτε νομική μορφή μπορεί να χαρακτηριστεί ως οργάνωση κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, εφόσον πληροί τα κριτήρια που ορίζει ο νόμος) (νόμος 4430/2016).

Εν ολίγοις, τα κριτήρια αυτά αφορούν την επιχειρηματική δραστηριότητα στην ιδιωτική αγορά (τα έσοδα από δημόσιους φορείς δεν πρέπει να υπερβαίνουν το 65% του συνολικού κύκλου εργασιών εντός τριών ετών), τη δημοκρατική διακυβέρνηση (ένα μέλος ισούται με μία ψήφο) και έναν σαφώς καθορισμένο σκοπό με το κέρδος να διατίθεται προς το συλλογικό και κοινωνικό όφελος (ως και 95% των ετήσιων κερδών) (νόμος 4430/2016).

Επιπλέον, η ιδέα του «κοινωνικού αντικτύπου», από την άποψη του συλλογικού και του κοινωνικού οφέλους, έχει καθοριστεί και υλοποιηθεί, κάτι που έλειπε από την προηγούμενη νομοθεσία. Τέλος, το μητρώο του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης των οργανώσεων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας ανοίχθηκε για να συμπεριλάβει όλες τις νομικές μορφές, που αποκτούν το καθεστώς ενός οργανισμού κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας (νόμος 4430/2016).

Πίνακας 2.1 Ελληνική νομοθεσία κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας (Temple et al., 2017)

Τύπος πολιτικής	Ονομασία νομοθεσίας	Συσχετισμός με την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία
Σύνταγμα της Ελλάδας, 1864	Άρθρο 11 του Συντάγματος	Προβλέπει το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, καθώς καθορίζει ότι οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνεταιρίζονται με σεβασμό στους νόμους του κράτους
Σύνταγμα της Ελλάδας, 1952	Άρθρο 109 του Συντάγματος	Δηλώνει ότι οι συνεταιρισμοί, τόσο οι αγροτικοί όσο και οι αστικοί, βρίσκονται υπό την προστασία του κράτους, που υποστηρίζει συστηματικά την ανάπτυξή τους
Σύνταγμα της Ελλάδας, 1975	Άρθρο 12 του Συντάγματος	Παρέχει τη θεσμική ασφάλιση των συνεταιρισμών και τη διαφοροποίησή τους από ενώσεις και εταιρείες ιδιωτών
Νόμος	Νόμος 602/1915	Ενθαρρύνει τη δημιουργία συνεταιρισμών, ενώ παράλληλα επιτρέπει σε συνεταιριστικές οργανώσεις που λειτουργούν με άλλες νομικές μορφές να αποκτήσουν τη νομική μορφή ενός συνεταιρισμού
Γυναικείοι συνεταιρισμοί	Νόμος 921/1979	Προβλέπει τη δημιουργία των πρώτων γυναικείων γεωργικών συνεταιρισμών, προωθώντας την τοπική ανάπτυξη και τον πολιτισμό
Συνεταιριστικές τράπεζες – πιστωτικοί συνεταιρισμοί	Νόμος 2076/1992	Φροντίζει για τις συνεταιριστικές τράπεζες και τους πιστωτικούς συνεταιρισμούς στη χώρα
Κοινωνικοί συνεταιρισμοί περιορισμένης ευθύνης	Άρθρο 12, νόμος 2716/1999	Προβλέπει την αποϊδρυματοποίηση των ψυχικά ασθενών μέσω κοινωνικών συνεταιρισμών περιορισμένης ευθύνης
Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα	Άρθρο 741, Αστικός Κώδικας	Δηλώνει ότι οι αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρείες συνιστούν μια συμβατική συμφωνία μεταξύ δύο ή περισσότερων συμβαλλομένων μερών, οι οποίες φέρουν τη δέσμευση να συνεισφέρουν για την επιδίωξη κοινών σκοπών, ιδίως οικονομικών
Κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της	Νόμος 4430/2016	Παρέχει ένα νέο πλαίσιο για διάφορους τύπους μη κερδοσκοπικών οργανισμών και επιχειρήσεων, που ακολουθούν τη δημοκρατική διακυβέρνηση και έχουν σαφή συλλογικό και κοινωνικό αντίκτυπο, καλύπτοντας ταυτόχρονα μια κοινωνική ανάγκη με μια εναλλακτική λύση στην αγορά
Ενώσεις	Άρθρα 78-106, Αστικός Κώδικας	Φροντίζει για τις ενώσεις ως μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς
Ιδρύματα	Άρθρο 108, Αστικός Κώδικας	Ορίζει τα ιδρύματα ως οντότητες που χρησιμοποιούν τα περιουσιακά τους στοιχεία για να εξυπηρετήσουν συγκεκριμένο σκοπό

2.3 ΒΑΣΙΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΑ

Τα τελευταία χρόνια, σημειώθηκε μια ραγδαία αύξηση του αριθμού και των τύπων των φορέων, που στοχεύουν στην υποστήριξη νέων οργανώσεων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας στην Ελλάδα. Αυτό περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, όσους φορείς παρέχουν χρηματοδότηση σε διάφορες μορφές, χώρους εργασίας ή χώρους συνεργασίας, επιχειρηματικές συμβουλές, δίκτυα και επαγγελματικές ενώσεις (Adam, χ.χ.).

Οι συγκεκριμένοι φορείς μπορεί να είναι είτε τοπικοί με επίσημη ή ανεπίσημη ιδιότητα, είτε μέλη διεθνών δικτύων, όπως η Ashoka Greece και η Impact Hub Athens. Μπορούν επίσης να χρηματοδοτούνται από το κράτος ή να χρηματοδοτούνται ανεξάρτητα. Κάποιοι φορείς είναι οι ίδιοι οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, ενώ πολλοί από αυτούς αποτελούν μέρος του ευρύτερου τριτογενούς τομέα, δηλαδή μη δημοσίου και μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, ενώ μια μειονότητα ανήκει στον ιδιωτικό και τον δημόσιο τομέα. Αυτό που είναι σαφές είναι ότι το «οικοσύστημα» για την υποστήριξη της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας αναπτύσσεται με ταχύ ρυθμό. Ωστόσο, δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία σχετικά με το αν οι υπάρχουσες δομές υποστήριξης είναι κατάλληλες για το συγκεκριμένο σκοπό της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας ή αν προσφέρουν επαρκή υποστήριξη στους οργανισμούς της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας (Heinrich Böll Stiftung Greece, 2017).

Οι κύριοι τύποι οργανισμών υποστήριξης της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας μπορούν να ταξινομηθούν ως προς τις κύριες δραστηριότητές τους και τις παρεχόμενες υπηρεσίες ή ως προς την ταυτότητα και την ιδιότητά τους, είτε από το νόμο είτε σύμφωνα με τη σύστασή τους (Heinrich Böll Stiftung Greece, 2017).

Στην παρούσα Υποενότητα παρουσιάζεται μια επισκόπηση των βασικών οργανώσεων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας στην Ελλάδα, που ταξινομούνται βάσει της ταυτότητάς τους και τους καθεστώτος τους παρέχει μια περιγραφή των υπηρεσιών που παρέχουν. Αξίζει να σημειωθεί ότι, ενώ ορισμένοι οργανισμοί επικεντρώνονται αποκλειστικά στον τομέα κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, άλλοι προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε κάθε είδους επιχειρήσεις και οργανισμούς του τριτογενούς τομέα (Heinrich Böll Stiftung Greece, 2017).

Όσον αφορά την κατάσταση της οντότητας και / ή την ταυτότητα, οι κύριοι τύποι οργανισμών υποστήριξης της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας στην Ελλάδα μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής (Temple et al., 2017):

- Υποστήριξη ανάπτυξης κοινωνικών επιχειρήσεων
- Οργανισμοί παροχής χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, χρηματοδότησης και αντίκτυπου
- Εκπαιδευτικά και ερευνητικά ιδρύματα
- Φόρουμ και δίκτυα
- Συμβουλευτικές και πολιτικές οργανώσεις
- Εμπορικά επιμελητήρια, βιομηχανικές ενώσεις και συμβουλευτικά όργανα επιχειρήσεων
- Κυβερνητικές και τοπικές αρχές.

Οι βασικοί τύποι υπηρεσιών που παρέχουν οι οργανισμοί αυτοί είναι (Temple et al., 2017):

- Αύξηση ευαισθητοποίησης
- Δημιουργία κοινωνικής επιχείρησης και επιτάχυνσης ανάπτυξης
- Υπηρεσίες υποστήριξης επιχειρηματικού σχεδίου
- Υπηρεσίες υποστήριξης σχεδίων κοινωνικού αντίκτυπου
- Πρόσβαση σε χρηματοδότηση
- Χρηματοδότηση ή χρηματοδότηση φυσικού κεφαλαίου
- Επενδύσεις ή χρηματοδοτήσεις κοινωνικού αντίκτυπου
- Χρηματοδότηση ή χρηματοδότηση της λειτουργίας
- Αύξηση της χρηματοδότησης
- Εκπαιδευτικά προγράμματα, περιεχόμενο και μεθοδολογία
- Διευκόλυνση της αγοράς
- Χάραξη πολιτικής
- Υπηρεσίες υποστήριξης για την αειφόρο ανάπτυξη.

Πίνακας 2.2 Παραδείγματα φορέων στήριξης και δικτύων (Temple et al., 2017)

Όνομα	Τύπος	Τοποθεσία	Συσχετισμός με την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία
Υποστήριξη ανάπτυξης κοινωνικών επιχειρήσεων			
Ashoka Greece	Υπηρεσίες υποστήριξης επιχειρηματικού σχεδιασμού και πρόσβαση σε χρηματοδότηση	Αθήνα	Εκτελεί ένα πρόγραμμα για να βρει τις πιο ελπιδοφόρες κοινωνικές πρωτοβουλίες στην Ελλάδα και παρέχει οργανωτική υποστήριξη για να τις βοηθήσει να ευδοκιμήσουν και να πολλαπλασιάσουν τον θετικό τους αντίκτυπο στην κοινωνία
Athens Center for Entrepreneurship and InnovationACEin	Δημιουργία κοινωνικής επιχείρησης και επιτάχυνσης ανάπτυξης	Αθήνα	<p>Παρέχει υποστήριξη σε διάφορους τομείς, όπως:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ανάπτυξη επιχειρήσεων, συμπεριλαμβανομένου του σχεδιασμού και της αξιολόγησης επιχειρηματικού μοντέλου, στρατηγικού σχεδιασμού, αντιμετώπισης προβλημάτων, ανάπτυξης και χρήσης νέων τεχνολογιών, ανάπτυξης επιχειρησιακού σχεδίου • Σχεδιασμός νέων προϊόντων και υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων μεθόδων και διαδικασιών ανάπτυξης προϊόντων, διαχείρισης ανάπτυξης προϊόντων και υπηρεσιών και πρωτοτύπων • Ανάλυση αγοράς και στρατηγικές μάρκετινγκ, συμπεριλαμβανομένης της έρευνας αγοράς και της ανάλυσης του ανταγωνισμού, του μάρκετινγκ, των τεχνικών διαπραγματεύσεων, των τάσεων της βιομηχανίας, του ηλεκτρονικού επιχειρείν και των κοινωνικών δικτύων • Διοίκηση και κίνητρα ομάδας, συμπεριλαμβανομένης της δημιουργίας οράματος και αξιών, αναθέτοντας ρόλους και ομαδικά κίνητρα • Χρηματοδότηση, συμπεριλαμβανομένης της εξεύρεσης επιχειρηματικών εταιρών, με χρηματοδότηση από διαφορετικές πηγές • Οικονομικός σχεδιασμός και επιχειρησιακά ζητήματα, συμπεριλαμβανομένων των φορολογικών, λογιστικών και θεσμικών ζητημάτων, καθορισμού πηγών εσόδων και τιμολόγησης • Νομική υποστήριξη, συμπεριλαμβανομένης της ίδρυσης εταιρείας, σχέσεων εταιρών, οχύρωσης εμπορικών σημάτων, συμβολαίων προσωπικού, θεμάτων ιδιωτικού απορρήτου, κατοχύρωσης δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας
CENTRE “ERGANI”	Δημιουργία κοινωνικής επιχείρησης	Θεσσαλονίκη	Παρέχει επαγγελματική συμβουλευτική για θέματα που ενδιαφέρουν τους πιθανούς επιχειρηματίες, όπως η διαμόρφωση επιχειρηματικών ιδεών, ο σχεδιασμός επιχειρηματικών σχεδίων, τα νομικά ζητήματα, το μάρκετινγκ και η χρηματοδότηση, η διαχείριση ανθρώπινων πόρων και οι δημόσιες σχέσεις και η δικτύωση Προσφέρει ευέλικτη κατάρτιση στους υποψήφιους επιχειρηματίες σχετικά με τις θεωρητικές και πρακτικές πτυχές της ίδρυσης μιας επιχείρησης
Επενδύσεις ή χρηματοδοτήσεις κοινωνικού αντίκτυπου			
Co-operative bank of Karditsa	Συνεταιριστική τράπεζα	Καρδίτσα	Μια «ηθική» τράπεζα με μεγάλη έμφαση στις κοινωνικές επιχειρήσεις
Pancretan Cooperative Bank	Συνεταιριστική τράπεζα	Κρήτη, Αθήνα	Συνεταιριστική τράπεζα με επίκεντρο τους συνεταιρισμούς και τη χρηματοδότηση των κοινωνικών επιχειρήσεων
Εκπαιδευτικά και ερευνητικά ιδρύματα			
Athens University of Economics and Business - Unit of Social Entrepreneurship (USE)	Πανεπιστήμιο ερευνητικό και ακαδημαϊκό εργαστήριο	Αθήνα	Προσφέρει εκπαίδευση παγκόσμιας κλάσης για να παρέχει στους φοιτητές το όραμα και τις δεξιότητες για να φέρνουν σε επαφή την επιχειρηματική εμπειρογνομosύνη και την κοινωνική καινοτομία προκειμένου να μεγιστοποιήσουν και να διατηρήσουν τις κοινωνικές επιπτώσεις Προωθεί την έρευνα που συμβάλλει στην ανάπτυξη πλαισίων έρευνας και πρακτικών επιχειρηματικών εργαλείων για την επίδιωξη των κοινωνικών επιπτώσεων στην εκάστοτε επιχείρηση

			Αναπτύσσει και υποστηρίζει ένα δίκτυο ακαδημαϊκών, κοινωνικών επιχειρηματιών και οργανισμών που επιδιώκουν να ενισχύσουν τον κοινωνικό τους αντίκτυπο μέσω ερευνητικών πλαισίων και επιχειρηματικών εργαλείων Δημιουργεί ένα συνεργατικό κόμβο συνδέοντας τους κοινωνικούς επιχειρηματίες με ηγέτες και βασικούς συντελεστές στον τομέα των επιχειρήσεων, της κυβέρνησης και του μη κερδοσκοπικού τομέα για τη βελτίωση των επιδόσεων, την ανάπτυξη νέων προσεγγίσεων, την προσέλκυση περισσότερων πόρων και την ενίσχυση των κοινωνικών επιπτώσεων
Department of Business Administration in Messolonghi	Πανεπιστήμιο	Μεσολόγγι	Προσφέρει τρία κύρια μαθήματα σπουδών: • Διοίκηση Επιχειρήσεων • Διαχείριση της Κοινωνικής Οικονομίας • Διαχείριση Πληροφοριακών Συστημάτων
Φόρουμ και δίκτυα			
Athens Cooperatives Network	Δίκτυο	Αθήνα	Υποστηρίζει τα μέλη του δικτύου, την προώθηση συνεργατικών επιχειρήσεων και συνεταιρισμών που θέλουν να ξεκινήσουν τέτοιου είδους εγχειρήματα
PROSKALO Cooperation Initiative for the Social and Solidarity Economy	Οργανισμός της κοινωνίας των πολιτών	Θεσσαλονίκη	Προωθεί την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και κατευθύνει τη δημοκρατία σε διάφορους τομείς, ιδιαίτερα στο νερό, τα τρόφιμα, την ενέργεια, τη διαχείριση αποβλήτων και την εκπαίδευση
Social cooperative enterprises network of Western Macedonia	Δίκτυο	Δυτική Μακεδονία	Παρέχει μια πλατφόρμα για συνάντηση, συζήτηση, ενημέρωση και ανταλλαγή εμπειριών, σύνταξη προτάσεων και προώθηση κοινών θέσεων σε σχέση με την προώθηση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων στη δυτική Μακεδονία
Συμβουλευτικές οργανώσεις και οργανώσεις πολιτικής			
Dock	Υπεράσπιση, πολιτική, δικτύωση	Αθήνα	Συμβάλλει στην προβολή της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και την τονίζει ως μια αποτελεσματική μορφή οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης, που βασίζεται στις αξίες της αλληλεγγύης, της βιωσιμότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης Διευκολύνει τη διαπραγμάτευση μεταξύ των οργανώσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό και διακρατικό επίπεδο
Κυβερνητικοί οργανισμοί και οργανισμοί τοπικών αρχών			
Networking Platform for SSE organisations	Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης	Ελλάδα	Αυτή η διαδικτυακή πλατφόρμα στοχεύει στην προβολή και τη δικτύωση των οργανισμών κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας που λειτουργούν στην Ελλάδα

2.4 ΕΙΔΗ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Η κατηγοριοποίηση των οργανισμών κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας καλύπτει τρεις κατηγορίες (Temple et al., 2017):

- 1^η Κατηγορία: Οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας με νομική μορφή ή/ και καθεστώς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σύμφωνα με τους νόμους 4019/2011 και 4430/2016, που είναι εγγεγραμμένοι στο μητρώο του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Αυτή η κατηγορία καλύπτει εκείνες τις οργανώσεις που πληρούν τα κριτήρια για οργανισμούς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, όπως αυτά ορίζονται στην ελληνική νομοθεσία και που έχουν ήδη εγγραφεί στο επίσημο μητρώο του Υπουργείου. Οι οργανώσεις αυτές περιλαμβάνουν πέντε ομάδες:
 1. Κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις, οι οποίες είναι μη κερδοσκοπικές οντότητες με δηλωμένο συλλογικό και κοινωνικό όφελος
 2. Κοινωνικοί συνεταιρισμοί περιορισμένης ευθύνης, οι οποίοι, όπως και με τις κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις, είναι κοινωνικές επιχειρήσεις με συνεταιριστική μορφή που επικεντρώνονται στην κοινωνική και οικονομική ένταξη ατόμων με ψυχοκοινωνικές διαφορές
 3. Συνεταιρισμοί εργαζομένων με τουλάχιστον τρία μέλη, τα οποία επίσης δεν έχουν κερδοσκοπικό σκοπό
 4. Αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρείες, που περιλαμβάνονται στο νέο μητρώο (σύμφωνα με το νόμο 4430/2016) από τον Ιανουάριο έως τον Απρίλιο του 2017
 5. Πολιτικές συνεργασίες, που περιλαμβάνονται στο νέο μητρώο (σύμφωνα με το νόμο 4430/2016) από τον Ιανουάριο έως τον Απρίλιο του 2017.
- 2^η Κατηγορία: άλλοι οργανισμοί κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας με νομική μορφή που δεν ανήκουν στο μητρώο του Υπουργείου

Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει τρεις κύριες ομάδες οργανώσεων που έχουν νομικό καθεστώς αλλά δεν έχουν εγγραφεί στο επίσημο μητρώο του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης:

1. Φορείς που πληρούν τα κριτήρια του νόμου 4430/2016 για να εγγραφούν στο μητρώο, αλλά που επί του παρόντος δεν είναι εγγεγραμμένα
 2. Φορείς που δεν πληρούν τα κριτήρια του νόμου 4430/2016 αλλά μπορούν να χαρακτηριστούν ως οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, καθώς οι κύριοι στόχοι τους περιστρέφονται γύρω από την επίλυση ενός κοινωνικού προβλήματος μέσω της επιχειρηματικότητας. Οι οργανώσεις αυτής της ομάδας συχνά δεν έχουν συνεταιριστική βάση, αλλά έχουν κάποιο πρωταρχικό κοινωνικό στόχο και είναι ανεξάρτητες από το κράτος
 3. Άλλοι νομικοί φορείς, συμπεριλαμβανομένων των αστικών και αγροτικών συνεταιρισμών σύμφωνα με τη νομοθεσία 1667/1986, αστικών μη κερδοσκοπικών εταιρειών, συλλόγων και ενώσεων.
- 3^η Κατηγορία: ανεπίσημες πρωτοβουλίες κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, χωρίς νομική μορφή Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει αυτοματοποιημένες, τοπικές, δημοκρατικά και συμμετοχικά προγραμματισμένες πρωτοβουλίες. Παραδείγματα περιλαμβάνουν τα δίκτυα «χωρίς μεσάζοντες», τα κοινωνικά είδη παντοπωλείου, οι τράπεζες χρόνου, τα παζάρια ανταλλαγών, οι φορείς αλληλεγγύης, οι πρωτοβουλίες ελεύθερου λογισμικού και οι αυτοοργανωμένοι κοινωνικοί χώροι, που περιλαμβάνουν κάποιου είδους οικονομική δραστηριότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΤΑ ΚΟΙΝΑ

3.1 ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ

Για πολλούς αιώνες οι ανθρώπινοι πληθυσμοί έχουν καθιερώσει περιβαλλοντική βιωσιμότητα μέσω της χρήσης κοινής διακυβέρνησης (Byrne, Martinez και Ruggero, 2009). Παρόλο που παρόμοιες ρυθμίσεις υπήρχαν σε όλο τον κόσμο σε διαφορετικά πλαίσια και περιβάλλοντα, ο όρος «κοινά» με την παγκόσμια σημασία του προέρχεται από το βρετανικό αγροτικό σύστημα. Οι μεγάλες εκτάσεις του βρετανικού αγροτικού συστήματος, συμπεριλαμβανομένων των βοσκοτόπων, των δασών ή ακόμη και της αλιείας, είχαν χρησιμοποιηθεί από τις κοινότητες στη βάση συλλογικών δικαιωμάτων διάθεσης. Τα κοινά αυτά δεν ανήκαν ούτε σε ιδιώτες ούτε στο κράτος αλλά τα είχαν στην κατοχή τους τα μέλη των περιφερειακών και τοπικών κοινοτήτων (Linebaugh, 2010).

Ωστόσο, τα κοινά δεν ήταν καθόλου ανοιχτά σε όλους ή συστήματα ανοιχτής πρόσβασης, όπως υπέθεσαν αργότερα μερικοί μελετητές. Η χρήση τους περιοριζόταν στην κοινότητα του τοπικού πληθυσμού. Αυτοί οι άνθρωποι, που αναφέρονται ως αστοί (commoners), είχαν χρησιμοποιήσει τα κοινά τους, καθοδηγούμενοι από αμοιβαία δικαιώματα, κανόνες και υποχρεώσεις. Η τήρηση αυτών των ρυθμίσεων είχε παρατηρηθεί από μια αρχή/ εξουσία, η οποία είχε ως αποστολή να καταδικάζει παραβιάσεις και να διευθετεί διαφορές μεταξύ των αστών. Τα οφέλη που παρασχέθηκαν ή δημιουργήθηκαν στα κοινά ήταν ελεύθερα για τους αστούς, εφόσον οι αμοιβαίες υποχρεώσεις εκπληρώνονταν και οι κανόνες εφαρμόζονταν. Οι κανόνες περιλάμβαναν, μεταξύ άλλων, τον αριθμό των ζώων που επιτρεπόταν σε κάθε αστό να βόσκει και το χρονικό διάστημα εντός του οποίου επιτρεπόταν σε αυτό αυτόν να βόσκει τα ζώα του (Linebaugh, 2010).

Ωστόσο, αυτά τα παραδοσιακά κοινά δεν επρόκειτο να διαρκέσουν όταν άρχισε η βιομηχανική επανάσταση (Sachs, 2010). Δεδομένου ότι οι επιπτώσεις της εκβιομηχάνισης στον αγροτικό πληθυσμό και την αγροτική οικονομία ήταν εκτεταμένες, τα κοινά διαλύθηκαν σχεδόν πλήρως. Για την τροφοδοσία του αυξανόμενου πληθυσμού εισήχθη η αποτελεσματικότερη διαχείριση της γης. Αγροτικές καινοτομίες, όπως για παράδειγμα η καλλιέργεια ζωοτροφών και η σίτιση και πάχυνση των βοοειδών σε στάβλους, προκάλεσαν μια αλλαγή στον τρόπο διαχείρισης της γης. Για λόγους αποτελεσματικότητας και αύξησης των εσόδων, τα

κοινά οριοθετήθηκαν και μετατράπηκαν σε αγροτικές καλλιεργούμενες εκτάσεις, δεδομένου ότι τα κοινά κρίθηκαν ανίκανα να παράσχουν επαρκή παραγωγή. Έτσι, ξεκίνησε εντατική αγροτοβιομηχανία και η ιδιωτικοποίηση αντικατέστησε τα κοινά. Οι διαμαρτυρίες των αστών εναντίον των οριοθετήσεων (enclosures) παρέμειναν χωρίς σταθερή επιτυχία. Το κίνημα της οριοθέτησης (enclosure movement) εγκατέστησε τελικά νόμους ιδιωτικής ιδιοκτησίας για να αντικαταστήσει τα συνηθισμένα δικαιώματα των αστών (Esteva, 2014). Οι αστοί απλώς αποκόπηκαν από τα δικαιώματα χρήσης τους χωρίς καμία υποκατάσταση. Μάλιστα το κίνημα της οριοθέτησης περιγράφεται ως η πραγματική τραγωδία των κοινών, καθώς συνέβαλε στην κρίση φτώχειας του αγροτικού πληθυσμού στα τέλη του 18^{ου} αιώνα (Bollier και Helfrich, 2013).

Παρόλο που η διαδικασία της οριοθέτησης θεωρήθηκε απαραίτητη για τη διατροφή ενός αυξανόμενου πληθυσμού, οι εφαρμοζόμενες μέθοδοι ήταν καταστροφικές για τον αγροτικό κόσμο, ο οποίος τελικά φτωχοποιήθηκε ως συνέπεια. Από αυτή την άποψη, η διαδικασία της οριοθέτησης θεωρήθηκε ως ένα από τα σοβαρότερα εγκλήματα της νεωτερικότητας που ευθυγραμμίζεται με το εμπόριο των σκλάβων, την καύση μαγισσών, την ιρλανδική πείνα ή τη γενοκτονία των ιθαγενών πληθυσμών της Αμερικής (Linebaugh, 2010).

Ενώ οι προ-βιομηχανικές κοινωνίες δεν είχαν την δύναμη να γίνουν ισοδύναμες με τις δυνάμεις της φύσης, η αρχή της βιομηχανικής επανάστασης άλλαξε σημαντικά αυτή την κατάσταση. Έτσι, το τέλος των παραδοσιακών κοινών αλληλεπικαλύφθηκε με την έναρξη της Ανθρωπόκαινου εποχής (η εποχή δηλαδή των ανθρώπων, που κατά άλλους οριοθετείται στην ανακάλυψη της γεωργίας δέκα χιλιάδες έτη πριν ή στην βιομηχανική επανάσταση, που ξεκίνησε τον 18^ο αιώνα) ως της νέας και πιο πρόσφατης εποχής στην ανθρώπινη ιστορία. Αυτή η εποχή χαρακτηρίζεται ουσιαστικά από τη μεγάλη επιτάχυνση της πληθυσμιακής ανάπτυξης και την ανθρωπογενή αύξηση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, τις εξαφανίσεις ειδών και την παραγωγή και απόρριψη μετάλλων και πλαστικών (Linebaugh, 2010).

3.2 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ

Για παραπάνω από σαράντα χρόνια, ένα μεγάλο μέρος του μορφωμένου κόσμου θεωρούσε τα κοινά ως ένα αποτυχημένο καθεστώς διαχείρισης, που συνδέθηκε με τον κυβερνητικό εξαναγκασμό. Η συγκεκριμένη άποψη μπορεί να

ανιχνευθεί σε ένα διάσημο δοκίμιο που γράφτηκε από τον βιολόγο, Garrett Hardin, το 1968, «Η τραγωδία των Κοινών» (The Tragedy of the Commons), που επί της ουσίας αποτελεί ένα σύντομο δοκίμιο, που δημοσιεύτηκε στο επιστημονικό περιοδικό Science. Ο Hardin παρουσίασε μια παραβολή για ένα κοινό βοσκότοπο, στον οποίο κανένας μοναδικός κτηνοτρόφος δεν έχει ένα «ορθολογικό» κίνητρο για να περιορίσει τη βόσκηση του κοπαδιού του. Το αναπόφευκτο αποτέλεσμα, όπως εξήγησε ο Hardin, είναι ότι κάθε αγρότης θα χρησιμοποιήσει εγωιστικά όσο το δυνατόν περισσότερο τον κοινό πόρο, οδηγώντας αναπόφευκτα σε υπερβολική χρήση και καταστροφή. Αυτό το αποκάλεσε «τραγωδία των κοινών». Η καλύτερη λύση, υποστήριξε, είναι η χορήγηση δικαιωμάτων ιδιωτικής ιδιοκτησίας στον εν λόγω πόρο (Hardin, 1968).

Στην πραγματικότητα, ο Hardin δεν περιέγραφε ένα κοινό, αλλά έναν πόρο ανοιχτό σε όλους ή ένα σύστημα ανοιχτής πρόσβασης, στο οποίο τα πάντα είναι ελεύθερα και εύκολα διαθέσιμα να αποκτηθούν ή ακόμη και να κλαπούν. Σε ένα κοινό, ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, υπάρχει μια ξεχωριστή κοινότητα που διέπει τον πόρο και τη χρήση του. Οι αστοί διαπραγματεύονται τους δικούς τους κανόνες πρόσβασης και χρήσης, αναθέτουν ευθύνες και δικαιώματα, δημιουργούν συστήματα παρακολούθησης για τον εντοπισμό και την επιβολή κυρώσεων για τις αποκλίνουσες συμπεριφορές (όλες πράξεις για τη διατήρηση των κοινών). Για το λόγο αυτό, ο ακαδημαϊκός των κοινών, Lewis Hyde, χαρακτήρισε την θεωρία τραγωδίας του Hardin ως την τραγωδία των άναρχων κοινών και των δεξαμενών πόρων, στα οποία έχουν εύκολη πρόσβαση τα σε μη επικοινωνούντα μεταξύ τους, ιδιοτελή άτομα (Hyde, 2010).

Η ακαδημαϊκός και πολιτικός επιστήμονας του πανεπιστήμιου της Ιντιάνα, Elinor Ostrom, βοήθησε στη «διάσωση» των κοινών από το «κενό μνήμης», στο οποίο τα είχε τοποθετήσει η καθιερωμένη κοινωνική επιστήμη. Κατά τη διάρκεια της σταδιοδρομίας της, από τη δεκαετία του 1970 έως το θάνατό της το 2012, η Ostrom κατέγραψε τους πολλούς τρόπους με τους οποίους εκατοντάδες κοινότητες, κυρίως σε αγροτικές περιοχές σε φτωχότερες χώρες, μπορούν να διαχειριστούν αειφορικά τους φυσικούς πόρους. Εμπειρικά, τα κοινά μπορούν να λειτουργήσουν και μάλιστα μπορούν να λειτουργήσουν καλά. Το κεντρικό ζήτημα που προσπάθησε να αντιμετωπίσει η Ostrom ήταν πώς μια ομάδα αρχηγών που βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση μπορούν να οργανώσουν και να κυβερνήσουν τους εαυτούς τους για να αποκτήσουν κοινά οφέλη, όταν όλοι αντιμετωπίζουν «πειρασμούς» αποκλίνουσας

συμπεριφοράς, αποφυγής εργασίας ή άλλης οπορτουνοιστικής συμπεριφοράς (Ostrom, 1990).

Το βιβλίο ορόσημο της Ostrom, «Κυβερνώντας τα Κοινά» («Governing the Commons»), που εκδόθηκε το 1990, προσδιορίζει βασικές αρχές σχεδιασμού για επιτυχημένα κοινά, που συχνά αναφέρονται ως το πιο αξιόπιστο θεμέλιο της κοινής διακυβέρνησης. Αυτές οι αρχές σχεδιασμού περιλαμβάνουν πτυχές, όπως δικαιώματα και κανόνες οικειοποίησης δικαιωμάτων, καθώς και μηχανισμούς επιβολής κυρώσεων και επίλυσης συγκρούσεων, τις οποίες, όπως ήδη ειπώθηκε, ο Hardin αγνόησε. Τα άλλα βιβλία της διερεύνησαν, μεταξύ άλλων, τους τρόπους διαφοροποίησης και οικοδόμησης της διακυβέρνησης (χαρακτηρίζοντας τους ως «πολυαρχία»), προκειμένου να ενδυναμωθεί η πρωτοβουλία και η λήψη αποφάσεων από τη βάση προς την κορυφή (Burger et al., 2001).

Μέχρι στιγμής εξετάστηκαν δύο διαφορετικά επίπεδα διαλόγου για τα κοινά, αυτή που θεωρεί τα κοινά ως ένα μη διαχειριζόμενο πόρο (Hardin), και αυτή που θεωρεί τα κοινά ως έναν κοινωνικό θεσμό (Ostrom). Μέχρι σήμερα, οι περισσότεροι παραδοσιακοί πολιτικοί και οικονομολόγοι τείνουν να θεωρούν τα κοινά υπό την έννοια του Hardin, ως έναν αδρανή και χωρίς ιδιοκτησία πόρο. Αλλά αυτό το πλαίσιο δεν αναγνωρίζει την πραγματικότητα των κοινών ως μια δυναμική, εξελισσόμενη κοινωνική δραστηριότητα: αυτή του κοινωείν (commoning). Στην πράξη, το εκάστοτε κοινό δεν συνίσταται μόνο σε έναν πόρο, αλλά σε μια κοινότητα που διαχειρίζεται έναν πόρο, σχεδιάζοντας τους δικούς της κανόνες, τις δικές της παραδόσεις και αξίες με τις τρεις αυτές διαστάσεις είναι όλες χρήσιμες (Bollier και Helfrich, 2015).

Εν ολίγοις, τα κοινά πρέπει να εννοούνται ως ένα ζωντανό κοινωνικό σύστημα δημιουργικών παραγόντων. Αυτό το τρίτο επίπεδο διαλόγου είναι ανησυχητικό για τους παραδοσιακούς ακαδημαϊκούς, επειδή μετακινεί ολόκληρη τη συζήτηση από το οικείο οικονομοκρατικό πλαίσιο και προς αυτό που θεωρείται το σκεπτικό της ανθρωπολογίας, της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας, της γεωγραφίας και άλλων των λοιπών ανθρωπιστικών επιστημών. Αυτό καθιστά πιο δύσκολη την κατασκευή των καθαρών ποσοτικών, μηχανικών μοντέλων, που οι οικονομολόγοι και οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής εκτιμούν. Όταν υπάρχουν πολλοί ιδιοσυγκρασιακοί τοπικοί, ιστορικοί, πολιτιστικοί και διύποκειμενικοί παράγοντες, είναι σχεδόν αδύνατο να προταθεί μια τυποποιημένη, καθολική τυπολογία για τα κοινά (Bollier και Helfrich, 2015).

Η περίπλοκη πραγματικότητα είναι ότι ένα κοινό αναδύεται κάθε φορά που μια συγκεκριμένη κοινότητα αποφασίζει ότι επιθυμεί να διαχειριστεί έναν πόρο συλλογικά, με έμφαση στη δίκαιη πρόσβαση, χρήση και μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα. Αυτό μπορεί να συμβεί με αμέτρητους απρόβλεπτους τρόπους και με ποικίλες διαφορετικές εφαρμογές. Κάθε μία από αυτές τις κοινότητες κινείται με τις δικές της αξίες, παραδόσεις, τη δική της ιστορία και διυποκειμενικότητα με αποτέλεσμα κάθε κοινότητα να πρέπει να θεωρείται κοινωνικά μοναδική (Bollier και Helfrich, 2015).

Σημειώνεται ότι η μεταβλητότητα των κοινών είναι εξαιρετικά παραπαιούσα και ακατανόητη για τους οικονομολόγους και τους άλλους που ζουν μέσα στη μοντερνιστική κοσμοθεωρία. Αυτός είναι και ο λόγος και οι περισσότεροι από αυτούς εξακολουθούν να ασχολούνται με το εκάστοτε κοινό απλώς ως πόρο. Είναι σαν να μην μπορούν να συμβιβαστούν με την ιδέα ότι τα πάντα δεν μπορούν να ταξινομηθούν αυστηρά σε καθιερωμένες, καθολικές κατηγορίες, οι οποίες είναι απαραίτητες για την νεοφιλελεύθερη κουλτούρα της αγοράς (Bollier και Helfrich, 2015).

Ωστόσο, τα κοινά δεν υφίστανται αν δε γίνουν κατανοητά ως ανθρώπινοι χώροι, στους οποίους υπάρχει τοπικό, διακριτό και ιστορικό περιεχόμενο. Οι μοναδικές εμπειρίες και οι τοπικές παραδόσεις, πολιτιστικές αξίες και γεωγραφίες πρέπει να αναγνωρίζονται και να προτιμώνται (Bollier και Helfrich, 2015).

Τα κοινά, κατά συνέπεια, είναι ένα γλωσσικό και κοινωνικο-πολιτικο-οικονομικό έργο για να αποδοθεί τιμή στην ιδιαιτερότητα ενός βιώματος και ακόμη περισσότερο, για να αποδοθεί τιμή στη γενετική και εγγενή ανθρώπινη αξία μιας τέτοιας ιδιαιτερότητας. Ένα ιθαγενές κοινό είναι αρκετά διαφορετικό από ένα αστικό κοινό, και οι δύο θα είναι αρκετά διαφορετικά από άλλου τύπου κοινά. Παρ' όλα αυτά είναι όλα κοινά. Τα κοινά οδηγούν σε μια πολυπολιτισμικότητα, που απορρέει τη βασική πραγματικότητα του ανθρώπινου είδους, που είναι ένα κοινό DNA που εκδηλώνεται σε πολλές ποικίλες τοπικές προσαρμογές (Bollier και Helfrich, 2015).

Τα κοινά καθορίζουν ένα σύνολο κοινωνικών αξιών πέρα από την τιμή της αγοράς και την ιδιοποίηση. Αποδίδουν τιμή ανεπίσημες, σιωπηρές, βιωματικές, διαγενεακές, οικολογικές και ακόμη και κοσμικές πραγματικότητες, που δεν μπορούν να κατανοηθούν από τη θεωρητική λογική των οικονομικών παραγόντων (Bollier και Helfrich, 2015).

Με αυτή την έννοια, τα κοινά αμφισβητούν την κοσμοθεωρία του φιλελεύθερου γραφειοκρατικού κράτους και των συμβατικών επιστημών, που και τα δύο επεξεργάζονται τα οικοσυστήματα και τους ανθρώπους ως περισσότερο ή λιγότερο ανταλλακτικούς και εμπορευόμενους πόρους (για παράδειγμα, το εργατικό δυναμικό αντιμετωπίζεται ως ανθρώπινος πόρος). Αντίθετα, τα κοινά επιμένοντας στο αναπαλλοτρίωτο των ζωντανών συστημάτων και στην εγγενή (μη εμπορεύσιμη και κοινώς μοιραζόμενη) αξία τους, δημιουργούν ριζοσπαστικές απαιτήσεις για αλλαγή του συστήματος που δεν είναι μόνο πολιτικές και οικονομικές αλλά και πολιτιστικές και οντολογικές (Bollier και Helfrich, 2015).

3.2.1 Ορισμός του κοινωνείν

Η κοινωνική δραστηριότητα του κοινωνείν είναι η βάση του κάθε κοινού (Linebaugh, 2008). Ωστόσο, δεν υπάρχει κάποιος συνεπής και καθιερωμένος ορισμός ούτε μετρήσιμοι δείκτες για την ιδέα του κοινωνείν με αποτέλεσμα να υπάρχει η ανάγκη να εξετασθεί λεπτομερέστερα για να μπορέσει ο συγκεκριμένος όρος να γίνει κατανοητός και παρατηρήσιμος. Λαμβάνοντας αυτό υπόψη, τα κοινά θα πρέπει πρώτα απ' όλα να εννοούνται ως ο θεσμός, που περιλαμβάνει τις κοινωνικές δραστηριότητες και τις πρακτικές του κοινωνείν.

Ενώ το κοινωνείν αναφέρεται σε μια δραστηριότητα, πρέπει να περιλαμβάνει συγκεκριμένους ανθρώπους, τους προαναφερθέντες αστούς, που συνήθως αποτελούν μια κοινότητα περιορισμένη μέσω ενός χωρικού πλαισίου και περιοχής. Το κοινωνείν συνδέεται επίσης με κάποια συγκεκριμένα υλικά ή άυλα στοιχεία τα οποία οι αστοί εφαρμόζουν. Εκτός από αυτές τις πρακτικές προϋποθέσεις, το κοινωνείν περιλαμβάνει ορισμένα κοινωνικά και εννοιολογικά στοιχεία. Δεδομένου ότι τα στοιχεία αυτά διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διάκριση και τον χαρακτηρισμό της έννοιας, οι ακόλουθες παράγραφοι ορίζουν και συνδυάζουν τις τέσσερις αλληλένδετες διαστάσεις (Esteva, 2014).

Η πρώτη διάσταση του κοινωνείν αναφέρεται στις πολύ βασικές ιδέες, που διέπουν τη δραστηριότητά του. Οι ιδέες αυτές αναφέρονται στο θεμέλιο πάνω στο οποίο εκτελούνται οι κοινωνικές πρακτικές, ενώ θεωρούν τον αστό ως ένα διαδραστικό και ξεχωριστό άτομο, που συνδέεται στενά με το περιβάλλον του (Bollier και Helfrich, 2013). Αυτό σημαίνει ότι οι αστοί συνδέονται στενά με τους γύρω τους και είναι πρόθυμοι να συνεργάζονται και να βοηθούν ο ένας τον άλλον

(Nahrada, 2018). Έτσι, η πρώτη βασική ιδέα είναι η αλληλεξάρτηση μεταξύ των αστών, υποθέτοντας ότι τα άτομα και το σύνολο είναι ενωμένα μεταξύ τους και αλληλοενισχύονται (Nahrada, 2018).

Παράλληλα, οι παραπάνω ιδέες συνεπάγονται ότι οι άνθρωποι είναι πρωτίστως συνεταιριστικός και αμοιβαία υποστηρικτικός. Αυτό πηγάζει από τον κρίσιμο ρόλο που διαδραμάτισε η συνεργασία στην ανθρώπινη εξέλιξη. Οι άνθρωποι είναι κυρίως πρόθυμοι να συμμετάσχουν, να αλληλεπιδράσουν και να συνεργαστούν με άλλους (Bollier και Helfrich, 2013).

Μέσα από την εφαρμογή αυτών των βασικών ιδεών δημιουργείται κοινωνική ευθύνη του ατόμου για τη δραστηριότητά του, λαμβάνοντας υπόψη την ευημερία των ανθρώπων που σχετίζονται με αυτόν. Από την άποψη αυτή, τονίζεται η αλληλεξάρτηση και η ανάγκη να συμπεριληφθούν αναφαίρετα και άλλοι μέσα στα κοινά (Linebaugh, 2008) Συνοψίζοντας, οι βασικές ιδέες του κοινωνείν ενισχύουν την πρόθεση και τη σπουδαιότητα του ατόμου να υπηρετήσει το σύνολο και όχι τους λίγους. Αυτή η λογική επιδιώκει να εγκαταλείψει τον μύθο του αυτοσυντηρούμενου ανθρώπου, που «γιορτάζεται» από την κουλτούρα της αγοράς και αναβιώνει την ουσία της συνεργασίας και της αλληλεπίδρασης με άλλους ανθρώπους (Bollier και Helfrich, 2013).

Η δεύτερη διάσταση είναι ο σκοπός του κοινωνείν και αναφέρεται στα ζητήματα και τις πτυχές που επιδιώκουν οι αστοί μέσω του κοινωνείν. Για το σκοπό αυτό, λαμβάνει υπόψη τους βραχυπρόθεσμους και μακροπρόθεσμους στόχους του κοινωνείν, καθώς και το όραμα που ενώνει τους αστούς. Ο σκοπός του κοινωνείν χαρακτηρίζεται κυρίως από την επιθυμία της αλλαγής, που οι αστοί θέλουν να μοιραστούν (Esteva, 2014). Βάσει αυτής της πτυχής, ο σκοπός του κοινωνείν ορίζεται κυρίως ως προς τη σύλληψη και την εφαρμογή της μετάβασης σε ένα καλύτερο και διαφορετικό μέλλον (Bollier και Helfrich, 2013). Αυτός ο σκοπός προϋποθέτει μια δυσαρέσκεια ως προς το καθεστώς, που θεωρείται και ως το σημείο εκκίνησης για την επιθυμητή μετάβαση. Κατά συνέπεια, η δυσαρέσκεια περιλαμβάνει κριτική για την όλο και πιο δυσλειτουργική σχέση αγοράς και κράτους των συμβατικών συστημάτων (Bollier και Helfrich, 2013).

Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την απόρριψη των ουτοπικών ιδεωδών της ατελείωτης ανάπτυξης και της ατελείωτης ικανοποίησης των καταναλωτών, όπου η ατομική κατανάλωση εκτιμάται περισσότερο και η αειφορία και η κοινωνική δικαιοσύνη αγνοούνται. Επομένως, η δεύτερη πτυχή του σκοπού του κοινωνείν είναι

να δημιουργηθούν συλλογικά βιώσιμα μέσα διαβίωσης, καθώς και ένα κοινωνικά δίκαιο μέλλον, στο οποίο εκτιμάται η αξία της κοινότητας. Αυτός ο σκοπός φαίνεται να έχει τη δυνατότητα να αντιμετωπίσει ή τουλάχιστον να ασχοληθεί με τα ζητήματα που χαρακτηρίζουν την Ανθρωπόκαινο εποχή σε κοινοτική βάση και ιδιαίτερα τις βιολογικές καταστροφές και τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής (Esteva, 2014).

Η τρίτη διάσταση είναι οι κοινωνικές πρακτικές του κοινωνείν, που βασίζονται στις παραπάνω βασικές ιδέες και που στοχεύουν στην εδραίωση του κοινού σκοπού. Αναφέρονται πιο άμεσα στις πρακτικές πτυχές της δραστηριότητας του κοινωνείν (Bollier και Helfrich, 2013). Διακριτές για αυτή τη δραστηριότητα είναι οι βασικές ιδέες του κοινωνείν, που προϋποθέτουν, όπως προειπώθηκε, την αλληλεξάρτηση και τη συνεταιριστικότητα μεταξύ των συμμετεχόντων (Nahrada, 2018). Αυτό σημαίνει ότι τα άτομα συνδέονται με τους άλλους και το περιβάλλον τους και είναι κυρίως πρόθυμα να συνεργαστούν με άλλους. Από αυτή την άποψη, στην απλούστερη μορφή του, το κοινωνείν δημιουργεί και συντηρεί κάτι συλλογικά (Bollier και Helfrich, 2013).

Έτσι, οι πρακτικές του κοινωνείν πρέπει να θεωρούνται κυρίως ως η συλλογική δραστηριότητα μιας συγκεκριμένης ομάδας ατόμων, που στοχεύουν στη δημιουργία και συντήρηση ενός συνόλου. Αυτή η συλλογική δημιουργία παράγει πνευματική αξία, όπως κοινά ιδανικά ή στρατηγικές, καθώς και υλική αξία, που βασίζεται στην πρακτική υλοποίηση έργων και στρατηγικών. Για παράδειγμα, η θέσπιση βιώσιμων τρόπων διαβίωσης μπορεί να προσεγγιστεί μέσω της συλλογικής δημιουργίας κοινών αξιών και στρατηγικών και πραγματοποιείται μέσω της συλλογικής δημιουργίας πρακτικών έργων για τη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας (Bollier και Helfrich, 2013).

Βασικές από την άποψη αυτή είναι οι πρακτικές συνεργασίας και ενεργητικής συμμετοχής με άλλους (Bollier και Helfrich, 2013). Η συνεργασία και η συμμετοχή με άλλους είναι οι πρακτικές που ενώνουν τους αστούς και επιτρέπουν τη δημιουργία συνδέσεων μεταξύ τους. Η συμμετοχή με άλλους συνεπάγεται την πρακτική της συλλογικής ανταλλαγής συμφερόντων και απαιτήσεων με άλλους μέσω διαλόγου και συζήτησης. Από αυτή την άποψη, το κοινωνείν ορίζει κοινωνικές σχέσεις. Στηριζόμενοι στη συμμετοχή με άλλους, οι κοινωνικές σχέσεις αποτελούν τη βάση για την εδραίωση της συνεργασίας για τον κοινό σκοπό και τη συνοχή μεταξύ των αστών (Esteva, 2014).

Επιπλέον, δεν υπάρχουν κοινά χωρίς εκτεταμένες γνώσεις σχετικά με τη φύση και την ευρεία αποδοχή και σεβασμό των ομάδων, των θεσμών και των ρυθμίσεων που την φροντίζουν (Nahrada, 2012). Κατά συνέπεια, η γνώση θεωρείται άφθονη στα κοινά. Αυτό σημαίνει ότι η πρακτική της κατανομής και της διάδοσης των γνώσεων και των πληροφοριών με άλλους είναι ο κανόνας προκειμένου να δημιουργηθεί η συνειδητοποίηση και μια κοινή βάση γνώσεων για τους αστούς. Αυτές οι πρακτικές βασίζονται στις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των αστών, οι οποίες ορίζονται ως προϋπόθεση του κοινωνείου. Μέσω αυτών των κοινωνικών σχέσεων καθιερώνονται κανόνες συμπεριφοράς, αμοιβαίες υποχρεώσεις και συγκεκριμένες μορφές κοινωνικής οργάνωσης. Αυτά τα στοιχεία απαιτούν την υπεύθυνη δράση του κάθε αστού έναντι των άλλων, καθώς και τη συμφιλίωση των ατομικών αναγκών με τις ανάγκες των άλλων (Esteva, 2014).

Αντίστοιχα, η τέταρτη διάσταση του κοινωνείου περιλαμβάνει ορισμένα στοιχεία κοινωνικής οργάνωσης. Έτσι, η οργανωτική διάσταση εφαρμόζεται για να περιγράψει πώς διατάσσονται μεμονωμένες ιδέες, κίνητρα και απαιτήσεις των αστών σε μια κοινή στρατηγική. Από την άποψη αυτή, το πρώτο στοιχείο που πρέπει να παρατηρηθεί είναι ότι το κοινωνίο είναι εξίσου προσβάσιμο σε όλους τους ανθρώπους, που επιδιώκουν να καθορίσουν τον κοινό σκοπό (Esteva, 2014).

Ωστόσο, δεδομένου ότι τα κοινά συχνά οριοθετούνται από τοπικό ή γεωγραφικό πλαίσιο, ο αριθμός των αστών περιορίζεται αντιστοίχως. Επειδή οι απαιτήσεις και οι προσδοκίες αυτών των μεμονωμένων αστών μπορεί να είναι διαφορετικές, απαιτείται χώρος για ισχυρό διάλογο και πειραματισμό (Bollier και Helfrich, 2013). Αυτός ο χώρος δημιουργείται μέσω αποκεντρωμένου συντονισμού από κάτω προς τα πάνω από τους αστούς, απαιτώντας ισχυρή συμμετοχή και ατομική πρωτοβουλία. Αυτές οι πτυχές συνδέονται άμεσα με μια μη ιεραρχική δομή που εφαρμόζεται μεταξύ των αστών, η οποία αντικατοπτρίζει την αλληλεξάρτησή τους και την ισότητα. Περιλαμβάνει συλλογική λήψη αποφάσεων βασισμένη στην αρχή της συναίνεσης (Nahrada, 2018). Αυτή η διαδικασία συγκεντρώνει τις βασικές ιδέες του κοινωνείου, που εισήχθησαν στην πρώτη διάσταση και αναφέρονται στην αλληλεξάρτηση και την ισότητα μεταξύ των αστών (Esteva, 2014).

Τέλος, οι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των αστών θεσπίζουν κανόνες συμπεριφοράς και αμοιβαίες υποχρεώσεις, που περιλαμβάνουν τους κανόνες συμπεριφοράς της δικαιοσύνης, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ισότητας, καθώς

και των αμοιβαίων υποχρεώσεων οι αστοί να συμπεριφέρονται με βιώσιμο τρόπο και σεβασμό προς τους άλλους και το περιβάλλον (Esteva, 2014).

3.2.1.1 Ο ιδανικός τύπος του κοινωνείν

Τα πιο συνηθισμένα χαρακτηριστικά του κοινωνείν, που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη Υποενότητα, συμπυκνώνονται τελικά σε έναν ιδανικό τύπο. Αυτός ο ιδανικός τύπος ούτε αντιστοιχεί σε όλες τις πτυχές μιας συγκεκριμένης πραγματικής περίπτωσης, ούτε περιλαμβάνει στατιστικούς μέσους όρους. Επιπλέον, δεν περιλαμβάνει σαφείς κανόνες σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να οικοδομηθεί ένα κοινό. Ωστόσο, έχει σχεδιαστεί για να συλλάβει τα πιο χαρακτηριστικά και βασικά χαρακτηριστικά του κοινωνείν, εστιάζοντας στις τέσσερις προαναφερθείσες διαστάσεις. Κατά συνέπεια, για να γίνει καλύτερα κατανοητή η έννοια των κοινών, καθώς και του κοινωνείν, στο επόμενο Κεφάλαιο, γίνεται μια σύντομη παρουσίαση εφαρμογής επιτυχημένων κοινών σε παγκόσμιο επίπεδο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ

4.1 Η ΠΟΛΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ, ΜΠΟΛΟΝΙΑ, ΙΤΑΛΙΑ

Το πώς θα ήταν οι κυβερνήσεις των πόλεων, αν αντί να βασίζονται κυρίως σε γραφειοκρατικούς κανόνες και προγράμματα, καλούσαν πραγματικά τους πολίτες να αναλάβουν οι ίδιοι πρωτοβουλίες για τη βελτίωση της ζωής στην πόλη, είναι αυτό που συμβαίνει στην πόλη της Μπολόνια της Ιταλίας και αποτελεί ένα ορόσημο για τον επαναπροσδιορισμό του τρόπου με τον οποίο η κυβέρνηση θα μπορούσε να εργαστεί σε συνεργασία με τους πολίτες. Απλοί άνθρωποι που ενεργούν ως αστοί καλούνται να ξεκινήσουν μια διαδικασία κοινού σχεδιασμού με την πόλη για τη διαχείριση δημόσιων χώρων, αστικών οικολογικών ζωνών, εγκαταλελειμμένων κτιρίων και άλλων αστικών ζητημάτων (McLaren και Agyeman, 2015).

Το έργο της Μπολόνια είναι το πνευματικό παιδί του καθηγητή Christian Iaione του Πανεπιστημίου LUISS στη Ρώμη, σε συνεργασία με συνεργάτες τους φοιτητές και του καθηγητές του εργαστηρίου LabGov (εργαστήριο Διακυβέρνησης των Κοινών (Laboratory for the Governance of Commons)). Το LabGov αποτελεί τη δεξαμενή σκέψης του έργου, που ασχολείται με τη συνεργατική διακυβέρνηση, τις δημόσιες συνεργασίες για τα κοινά, την αρχή της επικουρικότητας (διακυβέρνηση στο χαμηλότερο δυνατό επίπεδο), την συνεργατική οικονομία και τη συνεργατική κατανάλωση (McLaren και Agyeman, 2015).

Για πολλά χρόνια, ο Iaione σκεπτόταν την ιδέα της «πόλης των κοινών» μέσα από πολλά άρθρα και άλλα δοκίμια περί αναθεώρησης της υπάρχουσας νομοθεσίας της πόλης. Το 2014, ο δήμος της Μπολόνια ενέκρινε τυπικά τη νομοθεσία που εκπόνησαν ο καθηγητής Iaione και οι ασκούμενοι του LabGov. Ο τριαντασέλιδος αυτός κανονισμός για τη φροντίδα και την αναγέννηση των αστικών κέντρων περιγράφει ένα νομικό πλαίσιο με το οποίο η πόλη μπορεί να συνάψει εταιρικές σχέσεις με τους πολίτες για διάφορους σκοπούς, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών υπηρεσιών, της ψηφιακής καινοτομίας, της αστικής δημιουργικότητας και των συνεργατικών υπηρεσιών. Συνολικά οι συνεργασίες αυτές αποτελούν ένα νέο όραμα μιας πόλης προσανατολισμένης στα κοινά (McLaren και Agyeman, 2015).

Μέχρι σήμερα, έχουν εγκριθεί ενενήντα σχέδια βάσει του κανονισμού της Μπολόνια, που λαμβάνει σοβαρά υπόψη την ιδέα ότι οι πολίτες έχουν ενέργεια,

φαντασία και υπευθυνότητα, που μπορούν να εφαρμόσουν σε κάθε είδους δημοτικές προκλήσεις (McLaren και Agyeman, 2015).

Η ιδέα της πόλης των κοινών αντιπροσωπεύει μια σοβαρή αλλαγή στην σκέψη, στην οποία η νομοθεσία και τα γραφειοκρατικά προγράμματα δεν θεωρούνται ως η τελική ή μόνη λύση και σίγουρα όχι ως μία λύση ανεξάρτητη από την αστική κουλτούρα. Η σκέψη της πόλης των κοινών απαιτεί μια βαθύτερη αίσθηση αμοιβαίας δέσμευσης και υποχρέωσης από τις συμβατικές και παραδοσιακές υπηρεσίες, επιτρέποντας την ανάθεση σε εξωτερικούς συνεργάτες και τα λοιπά συναφή παραδείγματα της αγοράς (McLaren και Agyeman, 2015).

Αντί να βασίζεται στις γνωστές συμπράξεις δημόσιου-ιδιωτικού τομέα, που συχνά οδηγούν τους δημόσιους πόρους σε ιδιωτικές τσέπες, μια πόλη μπορεί αντ' αυτού να επιδιώξει συνεργασίες δημόσιου-κοινών, που φέρνουν τους ανθρώπους σε μια στενή, πρόσφορη και ευέλικτη συνεργασία. Ο στόχος είναι να βρεθεί μια λύση για το εκάστοτε ζήτημα της πόλης και όχι να υπάρξει αντιπαράθεση μεταξύ των πολιτών ή μια έντονη πολιτική έριδα (McLaren και Agyeman, 2015).

Για τον Iaione, ο Κανονισμός της Μπολόνια προσφέρει μια δομή για τις τοπικές αρχές, τους πολίτες και την κοινότητα γενικά για τη συλλογική διαχείριση των δημόσιων και ιδιωτικών χώρων και των περιουσιακών στοιχείων. Ως εκ τούτου, είναι ένα είδος εγχειριδίου για την πολιτική και δημόσια συνεργασία και για ένα νέο όραμα για την κυβέρνηση. Σύμφωνα άλλωστε με τον Iaione, απαιτείται μια πολιτισμική μεταστροφή σε ότι αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι πολίτες αντιλαμβάνονται την κυβέρνηση, οδηγώντας έτσι προς μια συνεργατική ή πολυκεντρική διακυβέρνηση (McLaren και Agyeman, 2015).

4.2 ΕΡΓΟ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΑΥΤΟΟΡΓΑΝΩΣΗΣ, ΚΟΛΩΝΙΑ, ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Το έργο Sozialistische Selbsthilfe Mühlheim (SSM) είναι ένα έργο οικιστικής και εργασιακής αυτοοργάνωσης με παράδοση και όραμα, που εξελίχθηκε μετά από μια κατάληψη σε ένα παλιό συγκρότημα αποστακτηρίων σναψ, στην περιοχή Mühlheim της Κολωνίας. Μετά από τετραετείς διαπραγματεύσεις με την πόλη της Κολωνίας, το συγκεκριμένο έργο υπέγραψε σύμβαση μίσθωσης για τα κτίρια των αποστακτηρίων. Η σύμβαση έλαβε τη νομική μορφή μιας ένωσης που ελέγχεται από τα μέλη της (Bollier και Helfrich, 2015).

Αυτή η διευθέτηση έχει δώσει στο συγκεκριμένο έργο ορισμένα περιουσιακά στοιχεία, που μπορεί να χρησιμοποιήσει για να δημιουργήσει έσοδα, ώστε να μπορεί να διατηρηθεί ως μη κερδοσκοπικός οργανισμός. Για παράδειγμα, μισθώνει ένα μέρος της σάλας, που διαθέτει, για εκδηλώσεις. Και επειδή μία από τις δραστηριότητές του είναι ο καθαρισμός των νοικοκυριών της περιοχής, ένα άλλο τμήμα του κτιρίου χρησιμοποιείται για την αποθήκευση επίπλων. Το έργο τρέχει επίσης ένα κατάστημα μεταχειρισμένων. Η ομάδα του έργου ανέκαθεν είχε τη θέληση να μην καταστεί πολιτικά ή οικονομικά εξαρτώμενη και κατά συνέπεια ξεκίνησε χωρίς υποστήριξη, ενώ με τις παραπάνω δράσεις έχει καταφέρει να παραμείνει οικονομικά αυτάρκης μέχρι και σήμερα (Bollier και Helfrich, 2015).

Από την ίδρυσή του συγκεκριμένου έργου το 1979, περίπου 20 άνθρωποι ζουν στην περιοχή των αποστακτηρίων. Ο κοινός χώρος τους επιτρέπει να ζουν ανεξάρτητες ζωές χωρίς κοινωνική απομόνωση και η κοινοτική τους ηθική εκτιμάται από τα μέλη ως ένας τρόπος αντιμετώπισης των καπιταλιστικών, καταναλωτικών ευαισθησιών της γύρω πόλης. Τα μέλη του έργου επιδιώκουν όχι μόνο να αναλάβουν τον έλεγχο της δικής τους ζωής, αλλά και να προωθήσουν πιο ανθρώπινες, οικολογικά υπεύθυνες αστικές πολιτικές. Για παράδειγμα, το έργο ανέλαβε ισχυρό ενεργητικό ρόλο αντίδρασης στην κατεδάφιση της γειτονιάς Barmer Viertel της Κολωνίας. Αυτή η δράση είναι μία από τις πολλές πρωτοβουλίες με προσανατολισμό στα κοινά, πρωτοβουλίες που έχουν κάνει το έργο να έχει κερδίσει το σεβασμό και τον θαυμασμό μεταξύ των αξιωματούχων της πόλης καθώς και του γενικού πληθυσμού (Bollier και Helfrich, 2015).

Υπό το πρίσμα αυτού του ακτιβισμού, το έργο θα μπορούσε λογικά να υποστηρίζει ότι η αυτοβοήθεια και η αλληλεγγύη ζωντανεύουν στην περιοχή Mühlheim. Η κοινότητα του έργου παρέχει κοινοτικές κατοικίες από το 1979 και δημιουργεί θέσεις εργασίας, που οι συμβατικές αγορές δεν βρίσκουν αρκετά κερδοφόρες για να δημιουργήσουν (Bollier και Helfrich, 2015).

Μάλιστα, τα μέλη του έργου χρησιμοποιούν με βεβαιότητα τον όρο «σοσιαλιστική αυτοβοήθεια» για να περιγράψουν τα σχέδιά τους. Το έργο είναι ένα κοινό, διότι στηρίζεται σε αυτοοργάνωση στη διακυβέρνηση και τη δημόσια δράση, σε συνδυασμό με την αυτοπεποίθηση, την αίσθηση ευθύνης και τις οικολογικές δεσμεύσεις των μελών του (Bollier και Helfrich, 2015).

Πρόκειται για ένα ζωντανό κοινωνικό σύστημα που είναι ανεξάρτητο και ανθεκτικό και επομένως είναι σε θέση να εμπλακεί σε εποικοδομητικές δεσμεύσεις

τόσο με την αγορά όσο και με το κράτος. Επιβεβαιώνοντας τον ευρύ του σεβασμό, το έργο κέρδισε το 2012 το βραβείο της κοινωνικής πόλης, «Soziale Stadt 2012», από τον επιχειρηματικό οργανισμό, Σύνδεσμο Γερμανικών Εταιρειών Στέγασης και Ακινήτων (Association of German Housing and Real Estate Companies) (Bollier και Helfrich, 2015).

4.3 ΠΟΛΗ-ΚΗΠΟΣ LETCHWORTH, ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

Για τους περισσότερους κατοίκους των πόλεων, μια από τις μεγάλες προκλήσεις είναι το υψηλό κόστος ζωής και τα έξοδα στέγασης λόγω κερδοσκοπίας. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο πολεοδόμος Ebenezer Howard αντιμετώπισε αυτό το πρόβλημα προτείνοντας την ιδέα μιας «πόλης-κήπου», που θα συνδυάζει τα οφέλη τόσο της εξοχής όσο και της πόλης και θα χρηματοδοτείται μέσω της συλλογικής ιδιοκτησίας της γης. Η κεντρική ιδέα της πόλης-κήπου Letchworth (στο Χερτφορντσάιρ του Ηνωμένου Βασιλείου), που οικοδομήθηκε για να απεικονίσει τις αρχές του Howard, είναι να διατηρήσει την ιδιοκτησία της γης στα χέρια της κοινότητας, επιτρέποντας ταυτόχρονα την πώληση ή τη μίσθωση κατοικιών και άλλων κτιρίων σε ιδιώτες (Tidy, 2015).

Η πόλη-κήπος Letchworth, ή όπως απλά ονομάζεται πόλη Letchworth, ξεκίνησε πριν από περισσότερο από έναν αιώνα από ηθικούς επενδυτές, φιλόanthropους ανθρώπους και άλλα κοινωνικά ενδιαφερόμενα άτομα. Το 1903, οι ιδρυτές της, Raymond Unwin και Barry Parker, αγόρασαν 2.057 εκτάρια γης κοντά στο Λονδίνο σε λογική τιμή και στη συνέχεια τα έθεσαν στη διάθεση των μελών της κοινότητας για οικοδόμηση. Με αυτόν τον τρόπο, οι άνθρωποι κατάφεραν να αποκτήσουν στέγη, να αλλά και συνιδιοκτησία της γης, στην οποία είχαν χτιστεί τα σπίτια τους. Παρά χαμηλά εισοδήματα για πολλούς από αυτούς τους ανθρώπους, η κοινοτική μορφή ιδιοκτησίας επέτρεψε την αποφυγή υψηλών μισθωμάτων (Tidy, 2015).

Η συλλογική ιδιοκτησία της γης προκάλεσε επίσης έσοδα από ενοικιάσεις κατοικιών και από επιχειρηματικές μισθώσεις. Αυτό με τη σειρά του επέτρεψε στην κοινότητα να χρηματοδοτήσει σχολεία και νοσοκομεία. Όλοι, όχι μόνο οι επενδυτές, θα μπορούσαν έτσι να ωφεληθούν. Για δεκαετίες, η οικονομική αξία που παράγεται από τις υποδομές της Letchworth (νερό, αποχέτευση, φυσικό αέριο, ηλεκτρική ενέργεια, δρόμοι, σχολεία, νοσοκομεία) ωφέλησε όλους τους κατοίκους της. Αυτό

βοήθησε την πόλη να γίνει σχετικά αυτάρκης. Εμπνευσμένες από το παράδειγμα Letchworth, ακολούθησαν και άλλες πόλεις-κήποι, όπως αυτή της Welwyn (και πάλι στο Χερτφορντσάιρ του Ηνωμένου Βασιλείου), που οικοδομήθηκε τη δεκαετία του 1920 (Tidy, 2015).

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η έκκληση του μοντέλου πόλης-κήπου μειώθηκε. Οι άνθρωποι εξακολουθούσαν να απολαμβάνουν τη ζωή τους σε καταπράσινα περιβάλλοντα, αλλά μια πιο ατομικιστική ηθική αντικατέστησε την ιδέα της κοινότητας γενικότερα και της κοινοτικής ιδιοκτησίας της γης ειδικότερα. Το 1995, Συνεταιρισμός Πόλης-Κήπου (Garden City Corporation) της Letchworth αντικαταστάθηκε από το Ίδρυμα Κληρονομιάς της Πόλης-Κήπου Letchworth (Garden City Letchworth Heritage Foundation), που είναι ένας αυτοχρηματοδοτούμενος μη κερδοσκοπικός οργανισμός. Τα οικόπεδα των κατοικιών που δημιουργήθηκαν στην αρχή βρίσκονται ακόμα στα χέρια της Κοινοτικής Σύμπραξης Γης (Community Land Trust). Σήμερα περισσότεροι από 33.000 άνθρωποι ζουν στην πόλη Letchworth, σε γη που ανήκει στη συγκεκριμένη σύμπραξη (Tidy, 2015).

Στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ υπάρχει πλέον ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον για την ιδέα των κοινοτικών συμπράξεων γης ως ένας τρόπος αποκατάστασης της γης και αμοιβαίας εκμετάλλευσης των πλεονεκτημάτων της ιδιοκτησίας της γης. Σε τέτοιες συζητήσεις, η πόλη Letchworth παραμένει έμπνευση και αρχέτυπο (Tidy, 2015).

4.4 ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΟΛΗΣ, ΠΟΡΤΛΑΝΤ, ΗΠΑ

Το 1996, οι άνθρωποι που ζούσαν στη γειτονιά Sellwood στο Πόρτλαντ του Ορεγκον αποφάσισαν να ανακτήσουν μια διασταύρωση δρόμου, την Ninth Avenue και την οδό Sherrett, για να δημιουργήσουν την «ίση μοιρασιά» («Share-It Square»). Γέμισαν τη διασταύρωση με ένα περίπτερο για τσάι, ένα παιδότοπο και μια κοινοτική βιβλιοθήκη. Αυτή ήταν η αρχή ενός συνεχιζόμενου εθελοντικού έργου αποκατάστασης της πόλης, το λεγόμενο «City Repair Project», που είναι ένα αυτοοργανωμένο αστικό κίνημα, που σχεδιάστηκε για να ενισχύσει την αίσθηση της συμμετοχής της κοινότητας και να κάνει το αστικό τοπίο πιο φιλόξενο και κοινωνικό (Green, 2015).

Κάθε Μάιο, το City Repair Project φιλοξενεί μία δεκαήμερη σειρά εργαστηρίων που ονομάζεται σε μέρη γύρω από το Πόρτλαντ, που έχει οδηγήσει στη

δημιουργία δεκάδων έργων, που ζωντανεύουν την πόλη μέσω «φυσικών κτιρίων» και σχεδιασμών μόνιμης καλλιέργειας. Χιλιάδες εθελοντές έχουν κατασκευάσει παγκάκια και περίπτερα πληροφόρησης, τα λεγόμενα φυσικά κτίρια, χρησιμοποιώντας φυσικά υλικά, όπως άμμο, άχυρο και ακατέργαστο πηλό. Τα περίπτερα είναι ένα μέρος για την ανταλλαγή πληροφοριών σε επίπεδο γειτονιάς, όπως για παράδειγμα για ανακοινώσεις για προσφορές υπηρεσιών από τους κατοίκους. Είναι επίσης ένα μέρος, όπου οι άνθρωποι μπορούν να μοιράζονται τα λαχανικά, που καλλιεργούν στον κήπο τους (Green, 2015).

Αρχικά, οι αξιωματούχοι της πόλης αντιστάθηκαν στην ιδέα μιας γειτονιάς, που διεκδικεί δημόσιο χώρο για τον εαυτό της, ζωγραφίζοντας το πεζοδρόμιο και δημιουργώντας μικρές δομές. Αλλά γρήγορα συνειδητοποίησαν ότι η «ίση μοιρασιά» ήταν ένας πολύ καλός τρόπος για να εμπλακούν περισσότερο οι άνθρωποι στη ζωή της πόλης. Το 2000, ο Δήμος του Πόρτλαντ ψήφισε ένα διάταγμα που εξουσιοδότησε την επισκευή των διασταυρώσεων σε όλη την πόλη. Με τη βοήθεια των εθελοντών City Repair Project, μια γειτονιά που αποκτά τη συναίνεση του 80% των κατοίκων της εντός δύο τετραγώνων μιας διασταύρωσης, μπορεί να σχεδιάσει έργα ζωγραφικής και δημιουργικούς δημόσιους χώρους στη διασταύρωση (Green, 2015).

Η αναφερόμενη αποστολή του City Repair Project είναι να διευκολύνει τον καλλιτεχνικό και οικολογικό προσανατολισμό της αναδημιουργίας περιοχών μέσω έργων, που σέβονται τη διασύνδεση των ανθρώπινων κοινοτήτων και του φυσικού κόσμου. Το City Repair Project αποτελεί έτσι μια οργανωμένη ομαδική δράση, που εκπαιδεύει και εμπνέει τις κοινότητες και τα άτομα να μετασχηματίζουν δημιουργικά τον τόπο, στον οποίο ζουν (Green, 2015).

Στην πράξη, αυτό σημαίνει τα πάντα, από επισκευές διασταυρώσεων ως δημόσια έργα και εγκαταστάσεις, συνέδρια, καθώς και εκπαιδευτικά δρώμενα και φεστιβάλ. Κατά συνέπεια, το κοινωνείν, που εφαρμόζεται από το City Repair, επιτρέπει στους ανθρώπους να λαμβάνουν αποφάσεις σχετικά με τις άμεσες γειτονιές τους και να διαμορφώνουν ενεργά το μέλλον της κοινότητας (Green, 2015).

4.5 ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΦΑΒΕΛΑΣ VILA AUTODROMO, ΡΙΟ ΝΤΕ ΤΖΑΝΕΙΡΟ, ΒΡΑΖΙΛΙΑ

Για περισσότερα από τριάντα χρόνια, η κοινότητα της φαβέλας Vila Autódromo στο Ρίο ντε Τζανέιρο αντιδρούσε στα σχέδια της κυβέρνησης της πόλης

να εκδιώξει όλους τους κατοίκους και να οικοδομήσει μια νέα μεσοαστική γειτονιά. Στην αρχή, η αντίσταση προήλθε από αλιείς και άλλους κατοίκους με χαμηλά εισοδήματα, που είχαν χτίσει τις καλύβες τους στις όχθες της λιμνοθάλασσας Jacarepaguá. Στη συνέχεια, καθώς οι τιμές των ακινήτων αυξήθηκαν σε αυτήν περιοχή, δίπλα στην πολυτελή γειτονιά του Barra da Tijuca, οι σχεδιαστές ήθελαν να χτίσουν πολυτελή διαμερίσματα, αυτοκινητόδρομους ή αθλητικές εγκαταστάσεις στη Vila Autódromo (Bollier και Helfrich, 2015).

Η κυβέρνηση της πόλης έχει προσφέρει μια μεταβαλλόμενη σειρά αιτιών για την εξάλειψη της γειτονιάς, όπως τις ανάγκες των Ολυμπιακών Αγώνων το 2016, την αύξηση της κυκλοφορίας και το περιβάλλον. Αλλά οι πραγματικοί λόγοι φαίνεται να αφορούν τα χρήματα. Όπως δήλωσε ένας σχολιαστής, "Η γενική υπόθεση είναι ότι οι εκρηκτικές αξίες της γης έχουν ασκήσει πίεση στους αξιωματούχους της πόλης για να καταστήσουν το χώρο διαθέσιμο στους σχεδιαστές, με τα συμφέροντα να είναι τα ίδια αυτά που χρηματοδοτούν τοπικούς πολιτικούς και εφημερίδες. Ωστόσο, το Σύνταγμα της Βραζιλίας ορίζει ότι όσοι καταλαμβάνουν αχρησιμοποίητη αστική γη, για περισσότερο από πέντε χρόνια χωρίς αμφισβήτηση από τους ιδιοκτήτες της συγκεκριμένης γης θα πρέπει να τύχουν νόμιμης αξίωσης. Και η Vila Autódromo υπήρξε εκεί από το 1967 με αποτέλεσμα να έχει κάθε νομική αξίωση (Bollier και Helfrich, 2015).

Οι κάτοικοι της Vila Autódromo είναι συνηθισμένοι να κάνουν πράγματα για τον εαυτό τους. Πριν από δεκαετίες, και χωρίς κυβερνητική βοήθεια έχτισαν οι ίδιοι τα σπίτια τους, εγκαθιστώντας όλες τις ηλεκτρικές συνδέσεις, τους αγωγούς νερού, τα σηπτικά συστήματα και τις τηλεφωνικές γραμμές. Έτσι δεν ήταν τόσο δύσκολο να σχηματίσουν τη δική τους οικιστική ένωση. Η αντίσταση τους, βοήθησε να κερδίσουν επίσημα δικαιώματα χρήσης της γης από την κυβέρνηση το 1994. Αλλά οι κάτοικοι δεν μπορούσαν ποτέ να είναι σίγουροι ότι η κυβέρνηση δεν θα τους απομάκρυνε βίαια. Πολλοί έχουν ήδη υποκύψει στη στρατηγική της κυβέρνησης να πληρώσουν οι κάτοικοι μεγάλα χρηματικά ποσά για να μετακινηθούν, αφήνοντας πολλά σημεία της γειτονιάς σε μια κατάσταση εγκατάλειψης (Bollier και Helfrich, 2015).

Για να προτείνουν ένα διαφορετικό όραμα για τη γειτονιά τους, η ένωση των κατοίκων παρουσίασε το 2012 το δικό της τοπικό αναπτυξιακό σχέδιο, το «Plano Popular», με την υποστήριξη φοιτητών και καθηγητών από τα κρατικά πανεπιστήμια και το Πανεπιστήμιο ETTERN του Ρίο ντε Τζανέιρο. Η πρόταση επεδίωκε μια

καλύτερη υποδομή, μέτρα αποκατάστασης για τις όχθες της λιμνοθάλασσας και έναν ποιοτικό πολεοδομικό σχεδιασμό για την κοινότητα. Το Δεκέμβριο του 2013, το σχέδιο κέρδισε 170 άλλους υποψηφίους-ανταγωνιστές και έλαβε το Βραβείο Urban Age, το οποίο παρουσιάζεται ετησίως από το London School of Economics και την Deutsche Bank για δημιουργικές αστικές πρωτοβουλίες (Bollier και Helfrich, 2015).

Ωστόσο, η Vila Autódromo συνεχίζει να απειλείται από μια εχθρική κυβέρνηση της πόλης και από τους σχεδιαστές. Στις αρχές του 2014, η κατασκευή νέων κατοικιών, όπου η κυβέρνηση σχεδιάζει να επανεγκαταστήσει τους κατοίκους της Vila Autódromo, ξεκίνησε μόλις ένα χιλιόμετρο μακριά. Κάποιοι κάτοικοι δέχτηκαν ελκυστικές προσφορές αποζημιώσεων μετρητών από τους αξιωματούχους της πόλης, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα τη διαίρεση των κατοίκων και την εξασθένηση της διαμαρτυρίας. Μέχρι τον Ιανουάριο του 2015, άρχισε η κατασκευή νέων κτιρίων δίπλα στα σπίτια κατοίκων που εξακολουθούν να διαμαρτύρονται. Το αν οι κάτοικοι θα επικρατήσουν είναι αβέβαιο, αλλά έχουν ήδη κάνει ένα σαφές: είναι καλύτερο να ακολουθείται ένας αστικός σχεδιασμός με την ενεργό και συλλογική συμμετοχή των κατοίκων της γειτονιάς και με τρόπους που ανταποκρίνονται στα πραγματικά τους συμφέροντα και ανάγκες, παρά τα αναπτυξιακά αυτά δικαιώματα να πωλούνται στον υψηλότερο πλειοδότη (Bollier και Helfrich, 2015).

4.6 ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ BIOME, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΕΛΛΑΔΑ

Σημαντική θέση στις περιπτώσεις εφαρμογής των κοινών ανά τον κόσμο κατέχει και το εργοστάσιο οικοδομικών υλικών της BIOME (Βιομηχανική Μεταλλευτική), που βρίσκεται στα περίχωρα της Θεσσαλονίκης. Πρόκειται για ένα από τα πρώτα πειράματα κοινών της χώρας, το οποίο και αποτελεί προϊόν μιας βιομηχανικής σύγκρουσης, που οδήγησε στην κατοχή των μέσων παραγωγής από τους εργαζόμενους (Κιουρκιολίς και Καρυοτίς, 2016).

Το εργοστάσιο της BIOME ήταν θυγατρική της εταιρείας Philkeram-Johnson, που παρήγαγε συμπληρωματικά προϊόντα για την οικοδομική βιομηχανία, όπως για παράδειγμα κόλλες, σφραγιστικά, κονιάματα και ούτω καθεξής. Το Μάιο του 2011, κατά την κορύφωση της οικονομικής κρίσης, το εργοστάσιο εγκαταλείφθηκε από τους ιδιοκτήτες του και οι εργαζόμενοι έμειναν απλήρωτοι. Αντιδρώντας στην κατάσταση αυτή, οι εργαζόμενοι κατέλαβαν το εργοστάσιο και άρχισαν την απεργία.

Μετά από αρκετούς μήνες αφόρητων διαπραγματεύσεων, η γενική συνέλευση των εργαζομένων αποφάσισε να λειτουργήσει το υπό κατάληψη εργοστάσιο υπό τον άμεσο δημοκρατικό έλεγχο των εργαζομένων. Η παραγωγή ξεκίνησε στις 12 Φεβρουαρίου 2013 με το σύνθημα: «Δεν μπορείτε εσείς, μπορούμε εμείς!» (Κιουρκιολίς και Καρυοτίς, 2016).

Το εγχείρημα της BIOME αποτελεί επί της ουσίας μια διασταύρωση των παραδοσιακών εργατικών αγώνων και του εκκολαπτόμενου κινήματος της αλληλέγγυας οικονομίας. Στην «καρδιά» της συγκεκριμένης προσπάθειας βρίσκεται η συνδικαλιστική οργάνωση των εργαζομένων της BIOME, που έχει σαν κινητήρια δύναμη την έντονη ταξική συνείδηση, καθώς και τη μαχητικότητα. Στις πολυάριθμες συζητήσεις που οδήγησαν στην απόφαση έναρξης της αυτοδιαχείρισης, οι εργαζόμενοι της BIOME πήραν την απόφαση να απορρίψουν τις παραδοσιακές θέσεις εξουσίας στο εσωτερικό της ένωσης και αποφάσισαν να καθιερώσουν την εργατική συνέλευση ως το απόλυτο όργανο λήψης αποφάσεων, τόσο ως προς τις πολιτικές αποφάσεις που απαιτούνται στον αγώνα όσο και ως προς την παραγωγική διαδικασία του εργοστασίου. Η καθιέρωση αυτή της εργατικής συνέλευσης ως το απόλυτο όργανο λήψης αποφάσεων, αποσκοπεί στην εξάλειψη των ανισοτήτων στο χώρο εργασίας, στην εξασφάλιση ισότιμης συμμετοχής, στην απελευθέρωση της δημιουργικότητας των εργαζομένων και στην εξασφάλιση του ελέγχου της διαδικασίας παραγωγής από τους εργαζόμενους (Κιουρκιολίς και Καρυοτίς, 2016).

Η απόφασή των εργαζομένων να μην καταφύγουν στις παραδοσιακές μεθόδους διαμαρτυρίας και διαπραγμάτευσης, που παρατηρήθηκε σε πολλαπλές άλλες περιπτώσεις βιομηχανικών συγκρούσεων κατά τη διάρκεια της ελληνικής οικονομικής κρίσης, προκάλεσε αντίδραση του ΚΚΕ και των συνεργαζόμενων με αυτό εργατικών συνδικάτων, που κατηγόρησαν τους εργαζόμενους του BIOME ότι στην πραγματικότητα επιδιώκουν να γίνουν μικρές καπιταλιστές και ότι στοχεύουν σε μερικές και ατομικές λύσεις. Σταδιακά, μέσα από μια σειρά από ηχηρές επικρίσεις, το ΚΚΕ εξελίχθηκε σε έναν από τους κυριότερους επικριτές και αντιπάλους του αγώνα της BIOME (Κιουρκιολίς και Καρυοτίς, 2016).

Αντιδρώντας στις επικρίσεις αυτές, οι εργαζόμενοι της BIOME συμφώνησαν σε μια σειρά μέτρων που θα εμπόδιζαν τη συνεταιριστική τους προσπάθεια να μετατραπεί σε μια καπιταλιστική επιχείρηση με κέρδος. Σύμφωνα με τις αρχές του συνεταιρισμού, οι εργαζόμενοι αποφάσισαν να θέσουν ένα ανώτατο όριο στις ατομικές τους εισπράξεις. Επέλεξαν να χρησιμοποιήσουν τυχόν πλεονάσματα για

τους σκοπούς της ευρύτερης κοινότητας και για παρόμοιους αγώνες και προσπάθειες, συνειδητά απορρίπτοντας έτσι την αρχή του κέρδους. Όλοι οι εργαζόμενοι έχουν τη δική τους μετοχή, δηλαδή ένα κατοχυρωμένο δικαίωμα λόγου και ψήφου, στο νέο συνεταιρισμό με αποτέλεσμα να μην υπάρχει κάποιος εργαζόμενος που να μην είναι μέτοχος και κανένας μέτοχος που να μην είναι εργαζόμενος. Έτσι, τα μέσα παραγωγής θεωρούνται ως ένα συλλογικά διαχειριζόμενο κοινό και όχι ως ατομική ιδιοκτησία (Κιουρκιολίς και Καραγιώτη, 2016).

Τα κοινά είναι αυτά που θεωρούνται απαραίτητα για τη ζωή, τα οποία δεν κατανοούνται μόνο από βιολογική άποψη. Είναι οι δομές που συνδέουν τα άτομα μεταξύ τους, απτά ή άυλα στοιχεία που όλοι έχουν κοινά και που κάνουν όλους τους ανθρώπους μέλη μιας κοινωνίας, όχι απομονωμένες οντότητες σε ανταγωνισμό μεταξύ τους. Λαμβάνοντας υπόψη την παραπάνω αντίληψη, η ίδια η εργασία αντιμετωπίζεται ως κοινό αγαθό. Κατά προέκταση και σε αντίθεση με τις καπιταλιστικές αντιλήψεις, το εργατικό δυναμικό δεν αντιμετωπίζεται ως ένα «εμπόρευμα» που πρέπει να ανταλλάσσεται στην αγορά εργασίας, αλλά ως ένας άφθονος πόρος τον οποίο μπορεί να εκμεταλλευτεί μια αυτο-θεσμοθετημένη κοινότητα, προκειμένου να εξασφαλίσει τη διαβίωσή της (Κιουρκιολίς και Καραγιώτη, 2016).

Στο πλαίσιο αυτό, οι εργαζόμενοι της BIOME χρησιμοποιούν ένα λεξιλόγιο που βασίζεται στα κοινά, το οποίο είναι ριζικά διαφορετικό από το λεξιλόγιο της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, που αναπτύσσεται από τις καπιταλιστικές επιχειρήσεις και από το κρατικό λεξιλόγιο της δημόσιας ιδιοκτησίας που υποστηρίζεται από το ΚΚΕ και τα μεγάλα κόμματα της αριστεράς. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η αγορά και το κράτος, με τις αντίστοιχες μορφές ιδιοκτησίας τους, λειτουργούν ως μηχανισμοί που στερούν τις κοινότητες από τον έλεγχο των δικών τους μέσων αναπαραγωγής και διαβίωσης και τον παραδίδουν είτε σε γραφειοκρατικές ελίτ (στην περίπτωση του κράτους) είτε στην επιχειρηματική ελίτ (στην περίπτωση της αγοράς). Αντίθετα, τα αποκεντρωμένα, αυτοδιοικούμενα συστήματα συμπαραγωγής προσφέρουν μια δικαιότερη και αμεσότερη πρόσβαση στους πόρους, που επεκτείνει την κατανομή των μέσων παραγωγής και λήψης αποφάσεων πολύ ευρύτερα σε σύγκριση με τα από την κορυφή προς τα κάτω συστήματα της σύγχρονης αγοράς, καθώς και του σύγχρονου κράτους (Κιουρκιολίς και Καραγιώτη, 2016).

Η δεύτερη συνιστώσα του αγώνα της BIOME, δηλαδή η Ανοιχτή Πρωτοβουλία Αλληλεγγύης στον Αγώνα της BIOME, ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη

αμέσως μετά την ανακοίνωση της απόφασης των εργαζομένων να αναλάβουν την αυτοδιαχείριση του εργοστασίου. Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία συνεδριάζει μια φορά την εβδομάδα και είναι ανοιχτή στη συμμετοχή όλων, ενώ λειτουργεί με βάση την ίδια αρχή της οριζοντιότητας, που αποτελεί μια κοινωνική σχέση που υποστηρίζει τη δημιουργία, την ανάπτυξη και τη διατήρηση κοινωνικών δομών για την δίκαιη κατανομή της διαχειριστικής εξουσίας. Αυτές οι δομές και οι σχέσεις λειτουργούν ως αποτέλεσμα της δυναμικής αυτοδιαχείρισης, περικλείοντας τη έννοια της συνέχειας στη συμμετοχή και την ανταλλαγή μεταξύ των ατόμων για την επίτευξη των μεγαλύτερων επιθυμητών αποτελεσμάτων του συλλογικού συνόλου (Κιουρκιολίς και Καρυοτίς, 2016).

Επιπλέον, η Ανοιχτή Πρωτοβουλία Αλληλεγγύης αποτελείται από κολεκτίβες και άτομα που υποκινούνται από την αρχή της κοινωνικής και οικονομικής αυτοδιαχείρισης. Παράλληλα και ενώ σέβεται πάντα τις πολιτικές αποφάσεις της εργατικής συνέλευσης, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διοργάνωση κινητοποιήσεων, διαδηλώσεων και πορειών, καθώς και στο συντονισμό των εθνικών και διεθνών εκστρατειών επικοινωνίας, συγκέντρωσης χρημάτων και αλληλεγγύης. Αλλά, το σημαντικότερο, είναι ότι έχει έναν κεντρικό ρόλο στη διασφάλιση της συμμετοχής της ευρύτερης κοινότητας στον αγώνα, επεκτείνοντας έτσι το πεδίο εφαρμογής του εγχειρήματος της BIOME από την υλική στη βιοπολιτική παραγωγή (Κιουρκιολίς και Καρυοτίς, 2016).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως διαπιστώθηκε από όλα όσα παρουσιάστηκαν στα προηγούμενα Κεφάλαια, οι κοινωνικές και αλληλέγγυες οικονομίες είναι μορφές οικονομικής δραστηριότητας που αποσκοπούν στην αξιοποίηση της παραγωγής, της κατανάλωσης, της διανομής, των επενδύσεων και του κράτους και των πολιτικών του προς την κατεύθυνση της ευημερίας και της ισότητας των ανθρώπων και του περιβάλλοντος. Εξετάζοντας παράλληλα τα κοινά, διαπιστώνεται ότι οι κοινωνικές και αλληλέγγυες οικονομίες βασίζονται στην ιδέα των κοινών, δηλαδή στους περιβαλλοντικούς και ανθρώπινους πόρους που διατίθενται σε κάθε δεδομένη κοινότητα. Οι κοινωνικές και αλληλέγγυες οικονομίες να αντιμετωπίζουν τα κοινά τόσο ως μέσα όσο και ως σκοπό της οικονομικής δραστηριότητας.

Μάλιστα και τα δύο κινήματα και προκειμένου να σεβαστούν τη συλλογική ευημερία, υιοθετούν την άποψη ότι η κάθε οικονομική δραστηριότητα δεν πρέπει να είναι περιβαλλοντικά μη βιώσιμη, καθώς πρόκειται για άδικη καταστροφή των κοινών πόρων. Επίσης, η κάθε οικονομική δραστηριότητα δεν πρέπει να είναι κοινωνικά ενοχλητική ή εκμεταλλευτική, καθώς αυτό έρχεται σε αντίθεση με τον θεμελιώδη στόχο της κοινωνικής και δημόσιας δικαιοσύνης.

Έτσι οι αξίες στις οποίες βασίζεται η οικονομική ανάπτυξη και των δύο κινήματων περιλαμβάνουν συγκεντρωτικά α) την κυριαρχία του λαού μέσω της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής δημοκρατίας και της τοπικής λήψης αποφάσεων και διαχείρισης, β) την αλληλεγγύη και συνεργασία τόσο σε περιφερειακό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, γ) την κοινωνική, πολιτική και οικονομική ισότητα, δ) την αειφορία και περιβαλλοντολογία και ε) τον πλουραλισμό και την αποδοχή της διαφορετικότητας.

Συμπερασματικά, και τα δύο κινήματα βρίσκονται σε πλήρη αντίθεση με το σημερινό παγκόσμιο πρότυπο, τον νεοφιλελεύθερο καπιταλισμό. Επειδή η κεντρική δυναμική μιας καπιταλιστικής οικονομίας είναι η συσσώρευση και ο ανταγωνισμός για τον πλεόνασμα πλούτου από ένα μικρό αριθμό πλούσιων ατόμων, ο καπιταλισμός δίνει έμφαση στην «τυφλή» ανάπτυξη και στο ιδιωτικό κέρδος σε βάρος της περιβαλλοντικής και ανθρωπιστικής βιωσιμότητας. Τα δύο κινήματα επιδιώκουν να αλλάξουν αυτή τη δυναμική, διαμορφώνοντας την οικονομική δραστηριότητα όχι ως μια αναπόφευκτη δυναμική της αχαλίνωτης ανάπτυξης και του πλεονάσματος για το συμφέρον των λίγων, αλλά ως κοινωνικό ζήτημα του προσδιορισμού της κατάλληλης

χρήσης του παραγόμενου πλεονάσματος για το κοινό καλό. Με λίγα λόγια, επειδή όλες οι οικονομικές δραστηριότητες προέρχονται από τα κοινά, πρέπει να διατηρούνται και να επανεπενδύονται στα κοινά.

Βιβλιογραφία

1. Adam, S. (χ.χ.). *Social and Solidarity Economy and the Crisis: Policy challenges and opportunities*. Διαθέσιμο στην:
2.http://icconss.soc.uoc.gr/images/ecp/ICCONSS_16_8_4.pdf [Προσβάσιμο στις 1 Ιουλίου 2018].
3. Amin, A. (2013). *The Social Economy: International Perspectives on Economic Solidarity*. Zed Books.
4. Birchall, J. και Ketilson, L. (2009). *Resilience of the Cooperative Business Model in Times of Crisis. Sustainable Enterprise Programme*. ILO.
5. Bollier, D. και Helfrich, S. (2013). *The Wealth of the Commons: A World beyond Market and State*. Levellers Press.
6. Bollier, D. και Helfrich, S. (2015). *Patterns of commoning*. The Commons Strategies Group.
7. Burger, J., Ostrom, E., Norgaard, R., Policansky, D. και Goldstein, B. (2001). *Protecting the Commons: A Framework for Resource Management in the Americas*. Island Press.
8. Byrne, J., Martinez, C. και Ruggero, C. (2009). Relocating Energy in the Social Commons. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 29(2), σελ.81-94.
9. Calvo, S., Morales Pachón, A. και Zikidis, Y. (2017). *Social and Solidarity Economy: The World's Economy with a Social Face*. Routledge.
10. Campos, J. και Ávila, R. (2012). *THE SOCIAL ECONOMY IN THE EUROPEAN UNION*. European Economic and Social Committee.
11. CECOP – CICOPA Europe (2014). *Social cooperatives at the high level debate during the European Commission conference on social enterprises*. CECOP – CICOPA Europe. Διαθέσιμο στην: <http://www.cecop.coop/European-Policymakers-agree-on-the> [Προσβάσιμο στις 1 Ιουλίου 2018].
12. Dacheux, E. και Goujon, D. (2011). The solidarity economy: an alternative development strategy? *International Social Science Journal*, 62(203-204), σελ.205-215.

13. de Zaldívar, V. (2017). Three divergent understandings of Buen Vivir in the Ecuador of the Citizens' Revolution. *Latin American and Caribbean Ethnic Studies*, 12(2), σελ.188-198.
14. Defourny, J. και Develtere, P. (2009). The social economy: the worldwide making of a third sector. *The worldwide making of the social economy. Innovations and changes*, σελ.15-40.
15. Defourny, J. και Nyssens, M. (2010). Social enterprise. *The Human Economy. A Citizen's Guide*, σελ.284-292.
16. Esteva, G. (2014). Commoning in the new society. *Community Development Journal*, 49(suppl 1), σελ.i144-i159.
17. European Commission (2015). *Challenging the Crisis: a guide to social and solidarity economy*. IDEA.
18. Filipenko, A. (2017). *A Social and Solidarity Economy: The Ukrainian Choice*. Cambridge Scholars Publishing.
19. Fonteneau, Neamtan, Wanyama, Morais και Poorter (2010). *Social and Solidarity Economy: Building a Common Understanding*. International Training Centre of the International Labour Organization.
20. Green, J. (2015). *Designed for the Future: 80 Practical Ideas for a Sustainable World*. Chronicle Books.
21. Hardin, G. (1968). The Tragedy of the Commons. *Science*, 162(3859), σελ.1243-1248.
22. Heinrich Böll Stiftung Greece. (2017). *Social Solidarity Economy in Greece: A priority agenda*. [online] Διαθέσιμο στην: <https://gr.boell.org/en/2017/10/04/social-solidarity-economy-greece-priority-agenda> [Προσβάσιμο στις 1 Ιουλίου 2018].
23. Hyde, L. (2010). *Common as Air: Revolution, Art and Ownership*. Farrar, Straus and Giroux.
24. ILO (2002). *The Decent work and the informal Economy*. ILO.
25. ILO (2011). *Social Entrepreneurship Targeting Youth in South Africa (SETYSA). Evaluation Summary*. ILO.
26. Kerlin, J. (2009). *Social Enterprise: A Global Comparison*. UPNE.

27. Kioupiolis, A. και Karyotis, T. (2016). The commons in theory and practice: Self-management in contemporary Greece. Στο: C. Petropoulou, A. Vitopoulou και C. Tsavdaroglou, ed., *Urban and Regional Social Movements*. Research Group Invisible Cities, σελ.157-159.
28. Linebaugh, P. (2008). *The Magna Carta manifesto: liberties and commons for all*. University of California Press.
29. Linebaugh, P. (2010). Enclosures from the Bottom Up. *Radical History Review*, 2010(108), σελ.11-27.
30. McLaren, D. και Agyeman, J. (2015). *Sharing Cities: A Case for Truly Smart and Sustainable Cities*. MIT Press.
31. Moulaert, F., Maccallum, D., Mehmood, A. και Hamdouch, A. (2014). *The International Handbook on Social Innovation: Collective Action, Social Learning and Transdisciplinary Research*. Edward Elgar Publishing.
32. Nahrada, F. (2018). *The Commoning of Patterns and the Patterns of Commoning: A Short Sketch*. [online] Διαθέσιμο στην: <http://wealthofthecommons.org/essay/commoning-patterns-and-patterns-commoning-short-sketch> [Προσβάσιμο στις 3 Ιουλίου 2018].
33. North, P. και Cato, M. (2017). *Towards Just and Sustainable Economies: The Social and Solidarity Economy North and South*. Policy Press.
34. Noya, A. (2011). *The changing boundaries of social enterprises*. OECD.
35. OECD/ European Union (2013). *Policy Brief on Social Entrepreneurship: Entrepreneurial Activities in Europe*. Publications Office of the European Union.
36. Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press.
37. Sachs, W. (2010). *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*. Zed Books.
38. Temple, N., Varvarousis, A., Galanos, C., Tsitsirigos, G. και Bekridaki, G. (2017). *GREECE SOCIAL AND SOLIDARITY ECONOMY REPORT*. British Council.

39. TFSSE (2014). *Social and Solidarity Economy and the Challenge of Sustainable Development. A Position Paper by the United Nations Inter-Agency Task Force on Social and Solidarity Economy (TFSSE)*. TFSSE.
40. Thompson, J. και Doherty, B. (2006). The diverse world of social enterprise. *International Journal of Social Economics*, 33(5/6), σελ.361-375.
41. Tidy, J. (2015). *Letchworth Garden City through time*. Amberley Publishing Limited.
42. United Nations (2012). *The Future We Want: Outcome document of the United Nations Conference on Sustainable Development*. United Nations.
43. United Nations (2013). *A New Global Partnership: Eradicate Poverty and Transform Economies through Sustainable Development. Report of the High Level Panel of Eminent Persons on the Post2015 Development Agenda*. United Nations.
44. Utting, P. (2015). *Social and Solidarity Economy: Beyond the Fringe*. Zed Books Ltd.
45. ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4019 Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις. ΦΕΚ Α' 216/30-09-2011. (2011). Εθνικό Τυπογραφείο.
46. ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4430 Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις. ΦΕΚ Α' 205/31-10-2016. (2016). Εθνικό Τυπογραφείο.